

En historiker i Storfinlands tjänst

Jalmari Jaakkola och boken *Finlands östproblem* (1941)

Matilda Byholm

Avhandling pro gradu i historia
Humanistiska fakulteten
Helsingfors universitet
Handledare: Henrik Meinander och
Henrika Tandefelt
4.3.2021

Sammandrag

Fakultet: Humanistiska fakulteten

Utbildningsprogram: Magisterprogrammet i historia

Studieinriktning: Svenskspråkig studieinriktning

Författare: Matilda Byholm

Arbetets titel: En historiker i Storfinlands tjänst. Jalmari Jaakkola och boken *Finlands östproblem* (1941)

Arbetets art: Avhandling pro gradu

Månad och år: Mars 2021

Sidantal: 60

Nyckelord: Jalmari Jaakkola, Finlands östproblem, Suomen idänkysymys, Storfinland, fortsättningskriget, Östkarelen, Kolahalvön, krigspropaganda, nationalism

Förvaringsställe: Helsingfors universitets bibliotek

Sammandrag: Denna avhandling behandlar Jalmari Jaakkolas propagandapublikation *Suomen idänkysymys* (sv. *Finlands östproblem*), som gavs ut år 1941. Bokens syfte var att motivera Finlands rätt att göra anspråk på Östkarelen och Kolahalvön och forma ett Storfinland.

Suomen idänkysymys fick sin början som ett tyskt beställningsarbete. Den tyska statsmakten hade våren 1941 framfört en önskan om att få en historiskt, geografiskt och etnografiskt motiverad sammanställning om Finlands gränssömskemål. Den finska statsmakten valde Jalmari Jaakkola, som var professor i historia vid Helsingfors universitet, till att förverkliga detta uppdrag. Han fick hjälp av ett antal aktiva medlemmar av Akademiska Karelen-Sällskapet. Resultatet av detta samarbete var först memorandumet "Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys" som cirkulerade i slutna kretsar i Tyskland under våren 1941. Hösten 1941 bearbetades memorandumet till en bok, *Suomen idänkysymys*, som gavs ut till den finländska allmänheten och översattes till svenska, tyska, engelska och franska.

Avhandlingens centrala frågeställningar är vilka argument för ett Storfinland som presenteras *Suomen idänkysymys* och hur dessa harmoniserar med Jalmari Jaakkolas historiska uppfattningar han uttryckt i sina tidigare skrivelser. De gränsskrav som Jaakkola ställde i sitt verk påverkade den finska och tyska statsmaktens förhandlingar om hur Sovjetunionens område skulle delas efter kriget i den mån att den tyska statsmakten gick med på att Finland skulle få förutom Östkarelen även Kolahalvön. Allt som allt var *Suomen idänkysymys* en del av en större helhet där den tyska statsmakten ritade om Europas gränser för att skapa ett nytt Europa efter att ha vunnit det andra världskriget. Ett Storfinland var en del av Tysklands gränspaner.

Efter att Tyskland och Finland förlorat andra världskriget tystades diskussionen om ett Storfinland ner. Jalmari Jaakkola höll resten av sitt liv låg profil om boken och tog avstånd till sin delaktighet av den krigstida Storfinlandpropagandan.

Innehåll

1. Inledning	1
1.1. Syfte och frågeställning	1
1.2. Källor och metod	3
1.3. Tidigare forskning	4
2. Bakgrund	6
2.1. Storfinlandsideologins utveckling	6
2.2. Historiker i Storfinlands tjänst	11
2.3. Jalmari Jaakkolas historikerkarriär före år 1941	14
3. Uppkomsten av <i>Suomen idänkysymys</i>	18
3.1. En utredning om Finlands gränsambitioner	18
3.2. Memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”	22
3.3. Från <i>Die Ostfrage Finnlands</i> till <i>Suomen idänkysymys</i>	25
4. <i>Suomen idänkysymys</i> – innehåll, budskap och variationer	28
4.1. De mest centrala argumenten	28
4.2. Historiebilden i <i>Suomen idänkysymys</i>	33
4.3. De slutliga kraven om den nya gränsen	37
5. Reception och diskussion under och efter kriget	41
5.1. Mottagandet av <i>Suomen idänkysymys</i>	41
5.2. Jalmari Jaakkola och <i>Suomen idänkysymys</i> efter kriget	43
5.3. Jalmari Jaakkolas historikerkarriär efter kriget	47
6. Slutsatser	50

1. Inledning

1.1. Syfte och frågeställning

Den 17 maj 1941 förmedlade den finska ambassadören i Tyskland, T. M. Kivimäki, åt president Risto Ryti ett konfidentiellt budskap. De tyska myndigheterna önskade få en redovisning om Finlands gränsproblem och östliga ambitioner.¹ Tyskland och Finland hade under vårens lopp utvecklat ett militärt samarbete. Den tyska regimen, som behövde Finlands hjälp med verkställandet av operation Barbarossa mot Sovjetunionen, var intresserad av att få veta ifall Finland hade ambitioner om att avancera österut. Kivimäki bad Ryti ta kontakt med någondera av historikerna Jalmari Jaakkola eller Väinö Voionmaa, och av dessa två skulle han välja den som han fann vara en större vän av Storfinlandsidén. Av dessa två valde Ryti att kontakta Jaakkola, som var professor i Finlands historia vid Helsingfors universitet.² Jaakkola hade redan under 1920-talet profilerat sig bland de nationalistiskt sinnade historikerna som präglade de akademiska kretsarna efter självständigheten. Han hade under sin forskarkarriär bland annat strävat efter att skapa en värdig äldre historia åt den nyfödda staten och var särskilt känd för sin forskning om Finlands medeltid. Jaakkola tog emot presidentens uppdrag att beskriva Finlands historiska anspråk på de östliga gränstrakterna och efter en månads intensivt arbete var memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” så gott som färdigt. Medan memorandumet kretsade runt inom slutna kretsar i Tyskland under våren och försommaren, bearbetade Jaakkola texten till en bok som skulle ges ut åt den finska allmänheten. Resultatet var boken *Suomen idänkysymys* som gavs ut i slutet på år 1941. Boken översattes även till svenska, tyska och engelska, vilket vittnade om en ambition att sprida budskapet även utomlands. Det pamflettliknande verket redogör för Finlands rätt att utvidga gränserna österut med hjälp av historiska, geografiska, nationella och säkerhetspolitiska argument. Boken slutar med en lista på krav som Finland ställde angående sin nya position i ett Europa där Tyskland vunnit det andra världskriget.

Ambitioner om ett Storfinland hade existerat i Finland sedan självständighetens första år. Förverkligandet av denna idé blev dock realistisk först då Finland 1941 slöt ett vapenbrödraskap med Tyskland.³ Som motivering räckte dock inte bara en vilja att

¹ Ahtiainen & Tervonen 1996, 89; Manninen 1980, 59.

² Manninen 1980, 59.

³ Silvennoinen 2014, 13–68.

expandera, utan Storfinland måste få legitimitet av vetenskapliga argument och akademiska slutsatser. Jalmari Jaakkola, som var en av Finlands mest prominenta historiker under 1930-talet, uppfyllde detta behov genom att utge *Suomen idänkysymys* under sitt namn.

Syftet med denna pro gradu-avhandling är att utreda vilka krav memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” samt boken *Suomen idänkysymys* ställer angående Finlands östgräns och hur dessa krav motiverades med historisk metod och argumentation. Dessutom utreder avhandlingen ifall det finns några väsentliga skillnader mellan memorandumet och den tryckta boken då den ena riktades åt en tysk politisk och militär elit och den andra till allmänheten i Finland. Dessutom klargör avhandlingen vilken betydelse Jaakkolas text hade för gränsdiskussionen mellan Tyskland och Finland, samt hur *Suomen idänkysymys* emottogs av den finska läsarkretsen. Jaakkolas egna övertygelser angående Storfinland och ifall dessa speglar sig i memorandumet och boken är också av intresse. Trots att båda är utgivna under Jaakkolas namn fick han hjälp i skrivprocessen av ett antal aktiva medlemmar i Akademiska Karelen-Sällskapet (AKS) i vars verksamhet Storfinlandsidén spelade en väsentlig roll. Avhandlingen strävar även efter att klargöra deras roll i producerandet av ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” samt *Suomen idänkysymys*. Efter att Finland förlorat kriget 1944 förändrades de politiska anständigheterna och det samhälleliga klimatet och Storfinland försvann helt från den allmänna diskussionen i Finland. Därmed är det även av intresse att utreda hur Jaakkolas position som framstående historiker förändrades efter kriget och om skrivandet av *Suomen idänkysymys* påverkade hans karriär.

Avhandlingens centrala frågor är således:

1. Hur blev memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” till och hur utvecklades det till boken *Suomen idänkysymys*? Vad var verkets syfte?
2. Vilka argument använder sig Jaakkolas verk av då de motiverar Finlands rättighet till Östkarelen och Kolahalvön? Vilken var de AKS-aktivas roll i skrivandet av memorandumet och boken?
3. Påverkade skrivandet av boken Jalmari Jaakkolas karriär efter kriget? Hur förhöll sig Jaakkola privat till Storfinlandsidén innan och efter kriget?

1.2. Källor och metod

Denna avhandling kommer i huvudsak att behandla två versioner av Jaakkolas verk: memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” och boken *Suomen idänkysymys*. Dessa versioner har samma bas och följer huvudsakligen samma struktur, men eftersom de är skrivna vid olika tidpunkter och för olika mottagare är det nödvändigt att kunna skilja dem åt. Vid syftande till båda versionerna används uttrycket ”Jaakkolas verk”. Vid sidan om dessa två versioner refererar avhandlingen även till den svenskspråkiga respektive tyskspråkiga översättningen av *Suomen idänkysymys* som utgavs 1941. Avhandlingen refererar till dessa översättningar med deras titlar, *Die Ostfrage Finnlands* och *Finlands östproblem*. Ett till begrepp som används i texten är ”Europas nyordning”. Med detta syftar avhandlingen till det Europa, som tyskarna planerade att skapa efter en seger i kriget. Denna nyordning omfattade även Storfinland och begreppet ”Europas nyordning” (finska: ”Uusi Eurooppa”, tyska: ”Das neue Europa”) användes både i Finland och Tyskland med syftan till detta.

Avhandlingens huvudsakliga källmaterial består av memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”, som förvaras i Risto Rytis arkiv på Riksarkivet i Helsingfors, och boken *Suomen idänkysymys*. Jag läser dessa två parallellt jämförande och analyserande deras innehåll och argument. Tyvärr tillåter inte utsträckningen på en pro gradu-avhandling att gå mera in på djupet av översättningarna av *Suomen idänkysymys*, men samtliga översättningsars reception och betydelse som spridare av Storfinlandsidén utomlands är ett ämne det väl kunde forskas i. För att forma mig en helhetsbild av hur memorandumet blev till och omformades till en bok har jag fördjupat mig i telegram och hemliga brev som skickades mellan Finlands utrikesministerium och Finlands ambassad i Berlin under våren och sommaren 1941. Eftersom memorandumet ursprungligen var ett uppdrag från tyskt håll behandlades ärenden angående det mellan utrikesministeriet och ambassaden. Dessa telegram förvaras på Utrikesministeriets arkiv i Helsingfors.

För att besvara frågan om hur allmänheten i Finland tog emot *Suomen idänkysymys* har jag gått igenom recensioner från finska tidningar som finns digitaliserade på Nationalbibliotekets tidningsdatabas. En problematik angående besvarandet av denna fråga är att då *Suomen idänkysymys* publicerades var Finland i krig och krigscensuren verkade i hela landet. Både censuren och den allmänna stämningen under kriget kan till sin del ha påverkat till att mer kritiska utsagor om *Suomen idänkysymys* kunde ha varit

riskabla att uttrycka och de tidningar som eventuellt var kritiska till bokens innehåll höll tyst om saken.

För att besvara frågan om Jalmari Jaakkolas övertygelser om Storfinland har jag gått igenom hans personarkiv på Riksarkivet samt brevväxlingen med hans kollega, historiker Kaarlo Blomstedt, som bevaras i Blomstedts personarkiv på Riksarkivet. För att forma mig en uppfattning av Jaakkolas historiebild och föreställning av Finland har jag fördjupat mig i hans bok, *Suomen historian pääpiirteet* (1940), som är en sammanfattning av Jaakkolas forskningsarbete och uppfattning av Finlands historia riktad till allmänheten. En problematisk aspekt med Jaakkolas personarkiv är att det innehåller bara det material Jaakkola själv valt att spara. På äldre dagar lär han ha deklarerat att *Suomen idänskysymys* var ett verk skrivet av AKS och han försökte så ta avstånd från sin egen bok. I det efterkrigstida klimatet då allt prat om Storfinland hade tystats ner kan det väl vara att Jaakkola av denna anledning bestämt sig för att inte spara anteckningar och skrifter där han förhåller sig positivt till saken.

En mera problematisk fråga att besvara är vilken roll de AKS-aktiva hade i skrivprojektet. Både memorandumet och boken är tillskrivna endast Jalmari Jaakkola. I bokens förord tackar han AKS-aktivisten Reino Castrén för sakkunnig hjälp med skrivprocessen men desto mera refereras AKS-aktivisterna inte i Jaakkolas verk. Enligt Ohto Manninen anställde Ryti förutom Castrén även AKS-aktivisterna Eino Leskinen och Keijo Loimu till skrivprojektet.⁴ För att försöka forma en uppfattning om vad var och en av dessa kan ha bidragit med har jag gått igenom texter skrivna av dessa tre till AKS tidning *Suomen Heimo* och sökt efter likheter till Jaakkolas verk.

1.3. Tidigare forskning

Jalmari Jaakkolas *Suomen idänskysymys* har behandlats en del inom forskning om Storfinlandsidén, men någon bredare forskning om boken finns tills vidare inte. Det mest djupgående forskningsarbetet om Jaakkolas verk går att finna i Ohto Manninens *Suur-Suomen ääriiviivat* (1980) som är en av de första allomfattande böckerna som behandlade Storfinlandsidén. Manninen behandlar främst skrivandet av memorandumet och dess följder på den finska utrikespolitiken med Tyskland. Dryga tio år senare diskuterade

⁴ Manninen 1980, 64.

Päiviö Tommila Jaakkola i *Suomen historiankirjoitus* (1989) och nämner att Jaakkolas påverkan på den finsknationella historieuppfattningen före andra världskriget var ett ämne som borde forskas närmare. Ilkka Herlin går in på detta då han behandlar *Suomen idänkysymys* i kapitlet ”Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa” som publicerades i Pekka Ahtiainens och Jukka Tervonens bok *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen* (1996). Av dessa skribenter nämner enbart Manninen de AKS-aktivister som hjälpte Jaakkola med skrivprojektet. För övrigt nämns Jaakkola kort i Helena Pilkes doktorsavhandling *Etulinjan kynämiehet: Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan säätelijänä 1939–1944* (2009). Pilkes verk erbjuder även en insikt såväl om den krigstida som den efterkrigstida censuren. *Luvattu maa – Suur-Suomen unelma ja unohdus* redigerad av Sari Näre och Jenni Kirves behandlar Storfinlandsidén från folkets perspektiv, från iveren under anfallsfasen till tystnaden och skammen efter kriget. Boken ger ett kontext åt den samhälleliga atmosfär som varade under den period som *Suomen idänkysymys* skrevs.

2. Bakgrund

2.1. Storfinlandsideologins utveckling

Drömmen om ett Storfinland riktades först och främst österut. Toivo Nygård har konstaterat att i synnerhet på 1930-talet blev uppfattningarna om ett Storfinland så varierande att det är svårt att säga exakt vilken helhet begreppet egentligen omfattar. Oftast anses Storfinland ändå inkludera Östkarelen (Vitahavskarelen och Olonetskarelen), Ingermanland och Kolahalvön. De mest utopistiska planerna kunde även omfatta Estland, Västerbotten och Finnmarken, men allt som oftast ansågs Storfinland utvidgas österut.⁵ Från publicerandet av *Kalevala* år 1830 till utbrottet av fortsättningskriget 1941 utvecklades den finska kulturelitens nationalromantiska kareliansim i en del kretsar till att bli en expansionistisk, militär ideologi, som omfattade rastänkande och rysshät.

Karta på de östkarelska områden, som enligt Storfinlandsideologin skulle tillfalla Finland.
Källa: Wikipedia, "De Karelska områdena",
https://sv.wikipedia.org/wiki/Karelen#/media/File:De_Karelska_omr%C3%A5dena.png

⁵ Manninen 1980, 47–48.

Intresset för Östkarelen i Finland kan anses ha börjat gro i och med att Finland införlivades med Ryssland 1809 och gränsen mellan finska Karelen och ryska Östkarelen öppnades. De grekisk-ortodoxa och ryskatalande östkarelarna hade tidigare setts som främlingar, men nu började denna främlingbild gradvis försvinna.⁶ Konstnärer och författare började i allt högre grad intressera sig för området och i synnerhet Elias Lönnrots *Kalevala* ökade intresset för det mytiska Östkarelen, där det menades att finska folkets forna mytologi bevarats i den muntliga traditionen. De finska forskarnas och konstnärernas nationalromantiska intresse för Karelen kom i senare forskning att gå under termen karelianism. Under den första halvan av 1800-talet användes speciellt Vitahavskarelens tradition som byggmedel för den utvecklande finska nationalismen, medan karelianismen under den senare halvan av seklet började se i synnerhet Östkarelen som ett slags missionsobjekt. Östkarelen folk, som ännu för ett århundrade sedan ansetts vara ett ”andre”, ansågs nu vara en del av det finska folket som under historiens lopp hade förryskats vad det kom till språk och religion.⁷ Tanken om frändefolk började få form.

Även vetenskapsmän intresserade sig för Östkarelen samt även Kolahalvön. Geologen Wilhelm Ramsey myntade det geografiska begreppet ”Fennoskandien”, som används fortfarande. Enligt hans definition omfattade Fennoskandien Skandinavien, Finland, Östkarelen och Kolahalvön.⁸ Under de följande årtiondena utgjorde Ramsays teori om Fennoskandien den vetenskapliga ryggraden för argumentet om var Storfinlands gräns skulle gå.

⁶ Tepora 2014, 73.

⁷ Tepora 2014, 73.

⁸ Ramsay presenterade och definierade begreppet Fennoskandien i publikationen *Über die geologische Entwicklung der Halbinsel Kola in der Quartärzeit* (1898).

Karta på det geografiska området Fennoskandien.

Källa: Wikipedia "Fennoskandia"

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Fennoskandia#/media/Tiedosto:Fennoscandia.png>

Under de så kallade ofärdsåren kring sekelskiftet 1900 försvårade den ryska regimen resandet till Östkarelen från Finland. Sett från S:t Petersburg tedde sig den finska aktiviteten i Karelen som ett minoritetsfolks nationalism, vilket inte sågs med blida ögon i ett rike som försökte knyta sina randområden närmare det ryska centralstyret. Förryskningsåtgärderna väckte motreaktioner, som till exempel grundandet av Vienen Karjalaisten Liitto i Tammerfors år 1906. Förbundet grundades av vitahavskarelare i Finland och dess verksamhet var aktiv trots att de finskspråkiga publikationerna inte alltid nådde lokalbefolkningen. Under 1900-talets första år började karelianismen få allt mer politiska drag.⁹

Efter 1918 övergick karelianismen från att vara en inspirationskälla för konstnärer och författare till en maktpolitisk fråga. Tysklands stöd åt de vita trupperna i Finland och den kaotiska atmosfären i Ryssland efter den bolsjevistiska revolutionen skapade en möjlighet att göra anspråk på Östkarelen. Den första så kallade expeditionen till Östkarelen gjordes redan under det finska inbördeskriget och efterföljdes av flera ända fram till freden i Dorpat 1920, där den finsk-ryska gränsen fastställdes. Dessa expeditioner var trots det neutrala begreppet våldsamma och ofta förödande för lokalbefolkningen och tillståndet Östkarelen befann sig i går att benämna som ett inbördeskrig. Majoriteten av deltagarna

⁹ Tepora 2014, 77–78.

i expeditionerna var mycket unga, största delen 16–20-åriga män.¹⁰ Efter freden i Dorpat grundade tre av dessa män studentföreningen Akademiska Karelen-Sällskapet, AKS.¹¹ Sällskapet blev en central politisk aktör i det mellankrigstida Finland. Som målsättningar hade föreningen att inrätta ett Storfinland samt att hjälpa de så kallade frändefolken, som råkat under den bolsjevistiska regimen. Under sina första tio år av verksamhet växte AKS från att ha omkring 60 aktiva medlemmar 1923 till att 1932 ha över tusen registrerade medlemmar. Sammanlagt aktiverade sig omkring 4 000 personer i föreningen under dess verkamma år. AKS hade även en kvinnoförening, vars medlemmar inte är medräknade i denna statistik.¹² Enligt Tuomas Tepora var det då AKS grundades som frändefolksaktivismen började omformas till en hård Storfinlandsidé.¹³

AKS var ingalunda den enda föreningen i Finland som strävade till att förenas med frändefolken i öst. En av AKS grundande medlemmar, Erkki Räikkönen, lösgjorde sig från sällskapet 1924 och grundade Självständighetsförbundet (Itsenäisyyden liitto, IL). Förbundet grundades i protest mot AKS svenskfientliga linje och till skillnad från AKS lät Självständighetsförbundet även svenskspråkiga delta i sin verksamhet.¹⁴ På 1930-talet gled Självständighetsförbundet ideologiskt närmare Fosterländska folkrörelsen (Isänmaallinen kansanliike, IKL), ett högerradikalt parti som grundades efter att Lapporörelsen upplöstes 1932. Grundandet av ett Storfinland stod i Fosterländska folkrörelsens partiprogram. Övriga Storfinlandfrämjande rörelser som var aktiva under mellankrigstiden var bland annat Karjalan Kansalaisliitto med sin underavdelning Itä-Karjalan komitea, Finskhetsförbundet, Inkerin Liitto, Frihetskrigets frontmannaförbund och Suomen heimosoturiin liitto.¹⁵ Av dessa förbund främjade Finskehtsförbundet och Inkerin Liitto, som var grundat av ingermanländska flyktingar, ett fredligare frändefolkssamarbete baserat på välgörenhet och kulturell dialog, medan de övriga hade starka kopplingar till ytterhögern och en mer aggressiv politik.

Storfinland och de föreningar som främjade ideologin fick allt starkare politiskt fotfäste i Finland under mellankrigstidens lopp. Bland annat innehade flera av AKS äldre medlemmar synliga poster i samhället och kunde ge övriga AKS-medlemmar förmåner

¹⁰ Tepora 2014, 90.

¹¹ Erkki Räikkönen, Elias Simelius och Reino Vähäkallio grundade föreningen AKS i februari 1922. Fewster 2006, 314; Tepora 2014, 90.

¹² Fewster 2006, 314.

¹³ Tepora 2014, 103–104.

¹⁴ Tepora 2014, 105.

¹⁵ Manninen 1980, 47.

på arbetsmarknaden. Redan på 1920-talet började sällskapet placera sina egna män i utrikesministeriet med målsättningen att överta den tidigare svenskspråkigt dominerade institutionen.¹⁶ Om allmänhetens intresse till Storfinland bevittnar bland annat Aarno Karimos Storfinlandfrämjande verk *Kumpujen yöstä*, som var en av de mest sålda böckerna i Finland på 1930-talet.

Att det fanns ett intresse för Storfinlandsidén även i vänsterkretsar är kanske aningen mer okänt. Den röda regeringen i Finland under inbördeskriget hade förhandlat om att införliva Petsamo med Finland.¹⁷ Anhängarna av ett rött Storfinland var främst finska flyktingar och migranter som flytt till det sovjetiska Östkarelen efter inbördeskriget. De såg Östkarelen som en del av den västliga kulturkretsen och ansåg att den karelska kulturen blivit underkuvad av den ryska. Karelens autonoma socialistiska sovjetrepublik grundades 1923 och de röda finnarna lyckades bland annat göra finskan till självstyrets skriftspråk och driva genom finskspråkig skolundervisning på området.¹⁸ Förfinskningens åtgärder förblev dock inte långvariga då finskans särställning i Sovjetkarelen avskaffades i och med Stalins förföljelser på 1930-talet. Flera av de röda frändefolksaktivisterna miste sitt liv i förföljelserna.¹⁹

Trots att Storfinlandsidén var sin egen ideologi och inte till exempel en finsk underavdelning till fascismen, var den ändå en produkt av sin tid och anknöt till det allmänna åsiktsklimatet i Europa. Militaristisk och expansionistisk tankegång vann popularitet närapå överallt i Europa under 1920–1930-talen. Till exempel i Tyskland var skapandet av ett mäktigt Stortyskland den nationalsocialistiska regimens främsta mål och även i Norge existerade ambitioner om att tillöka det egna territoriet. Hösten 1941 ordnades det en utställning i Oslo där en karta på ”Framtidens Norge” sträckte sig över norra Finland till Kolahalvön och Vita havet. Den norska expansionismen kolliderade därmed med Storfinlandsideologin.²⁰ Också rasbiologi integrerades som en del av Storfinlandsideologin i och med den europeiska fascismens inverkan och det ryska folket började ses underlägset det finska.²¹

¹⁶ Kirves 2014, 326.

¹⁷ Tepora 2014, 72.

¹⁸ Tepora 2014, 115–119.

¹⁹ Tepora 2014, 123.

²⁰ Asko Ivalo till generalkonsulatet i Oslo 10.10.1941, UM; Manninen 1980, 171.

²¹ Tepora 2014, 109.

2.2. Historiker i Storfinlands tjänst

Jalmari Jaakkola var ingalunda den enda historikern som förhöll sig okritiskt till Storfinlandsidén. Atmosfären inom de akademiska kretsarna i Finland var på många plan nationalistisk och forskare hade en central roll i rättfärdigandet av ett Storfinland. I synnerhet historikerna hade nära band med statsmakten och innehade en central roll som spridare av propaganda under kriget.

Historieforskningen under mellankrigstiden karakteriserades av skapandet av en finsk historia som passade den nya republiken. Finlands historia sågs som en kontinuerlig, uppåtstigande linje, vars naturliga mål var självständighet och nationell emancipation. Trots att de svensk- och finskspråkiga historikerna hade meningsskiljaktigheter om den finsknationella retoriken fördes de flesta ändå samman i två frågor – i avskyn och rädslan för kommunismen och Ryssland. Flera historiker såg den ryska tiden vara enbart en parentes i Finlands historia. Bland annat skrev historikern Arvi Korhonen i sitt verk *Suomalainen Suomi* (1935) att den ryska tiden inte skulle ha gett Finland andra synliga minnen än ”någon murknande ortodox kyrka”. Professuren i Rysslands historia vid Helsingfors universitet förändrades år 1924 till en professur i allmän historia. Även förhållandet till vänstern var komplicerat. Antalet vänstersinnade forskare var litet efter inbördeskriget och den enda socialdemokraten på historiska institutionen, Väinö Voionmaa, hade inte haft en aktiv roll i inbördeskriget och representerade inte den marxistiska klasskampen.²² I och med inbördeskriget hade tron på det föregående seklets idé om ett ädelt folk som eliten kunde upplysa och styra åt rätt håll rubbats. Tankesättet rörde sig mot en riktning där man strävade efter att utesluta de röda från den medborgerliga enheten i egenskap av fosterlandets svikare.²³ 1800-talets fennomanska historieskrivning höll på att förvandlas till en hårdare, finsknationell historieskrivning.²⁴ Samtidigt avnjöt historieforskningen en hög samhällslig status som hade bara ökat från och med slutet av föregående sekel. Under 1920- och 30-talen hade hälften av Helsingfors universitets filosofie kandidater ett vitsord i historia och en tredjedel av de utexaminerade filosofie magistrarna hade haft historia som huvudämne. I synnerhet Finlands historia var populär – hela 83 % av historiastuderandena på 1920-talet hade Finlands historia som

²² Tommila 1989, 178–180.

²³ Ahtiainen & Tervonen 1996, 67.

²⁴ Eino Jutikkala lär ha sagt att de finsknationella historikernas tänkande var hårdare än fennomannernas, som levte största delen av sina liv på det humana 1800-talet. Ahtiainen & Tervonen 1996, 66 & 75.

huvudämne. År 1932 fick Finlands historia en egen professur, vars första professor blev Jalmari Jaakkola.²⁵

Det genomgående temat för tidsperiodens historieskrivning var det östliga hotet och dess ständiga närvaro. Forskningen av Finlands historia målade upp en bild av Finland som den västliga civilisationens sista ytterpost mot öst. Det finska folket beskrevs som dygdigt, stolt och flitigt, medan det ryska som bakåtsträvande, förfallet och smutsigt. Till exempel Eino Jutikkala, som var Jaakkolas yngre kollega, betonade i sin forskning en motsättning mellan den finska allmogen och de ryska livegna, varav de först nämnda hade alltid varit fria och individualistiska till skillnad från de ryska.²⁶ Vid sidan om rysshattet levde karelianismen och Storfinlanddrömmen. Ilkka Herlin skriver att humanisternas intressen anknöt på många plan till Östkarelen erövring då Finlands utvidgande var en möjlighet att utvidga även vetenskapens krets. Å andra sidan behövde Östkarelen tillhörighet med Finland vetenskapliga bevis och argument.²⁷ Tankar om Finlands östliga expansion började få stöd bland forskare redan under första världskriget. Självständighetsaktivisten Herman Stenberg gav hösten 1917 ut boken *Ostkarelien im Verhältnis zu Russland und zu Finnland*. Redan i det här skedet var det främsta syftet att motivera Finlands och Östkarelen förenande för Tyskland och boken gavs ursprungligen ut bara på tyska. Då boken publicerades var Tyskland involverat i krig med Ryssland och ifall Tyskland skulle segra ville man i Finland försäkra att Tyskland inte själv skulle ockupera de ryska områden som ansågs höra till Finland. Stenberg använde sig främst av historiska, språkliga och naturvetenskapliga argument, men lyfte fram även det ekonomiska potentialet och de säkerhetspolitiska aspekterna. Senare gavs det ut en engelskspråkig upplaga av boken då Storbritanniens trupper försökte förhindra Tysklands framträde på Murmansk.²⁸

På 1920-talet ökade antalet Storfinlandfrämjande publikationer. Författaren Iivo Härkönen gav ut boken *Itäinen vartio* år 1920 där han framförde tanken om Östkarelen position som en historisk och etnisk del av Finland.²⁹ Historikern Einar W. Juva deklarerade år 1927 att den ideala östgränsen gick vid gränserna som fastställts i freden

²⁵ Tommila 1989, 177 & 180; Tommila 1998, 22.

²⁶ Herlin 1996, 96.

²⁷ Herlin 1996, 112–113.

²⁸ Tepora 2014, 82.

²⁹ Tepora 2014, 78.

vid Teusina 1595 och freden i Stolbova 1617.³⁰ Ett av de Storfinlandfrämjande verken som blev mest populära bland allmänheten var Aarno Karimos skönlitterära och illustrerade bokserie *Kumpujen yöstä* (1929–32), som beskriver Finlands historia från dess forntid till inbördeskriget 1918 i ett fosterländskt patos. Storfinlandupplysning skedde även i skolorna, då Yrjö Ora och Eino Jutikkala år 1936 gav ut en ny historiebok för läroverken, *Suomen historia lukioluokkia varten*. Boken omfattade ett kapitel, ”Heimoitsenäisyyden aika”, i vilket skribenten hävdade att Finland egentligen hade varit självständigt i 500–1000 år före de svenska korstågen.³¹

Med tiden började statsmaktens och militärens inflytande på den akademiska forskningen öka. Till exempel fick Arvi Korhonen år 1927 i uppdrag av generalstabens chef K. M. Wallenius och Krigshistoriska byråns chef Heikki Nurminen att skriva om hakkapeliternas historia.³² Krigshistorians roll hade vuxit i mellankrigstida Finland som resultat av en nybliven nations behov av historier om fosterländskt hjältemod och offervilja.³³ Hakkapeliternas, de djärva finska krigarnas, historia under trettioåriga kriget tjänade detta syfte. Korhonen beskrev finnarna som ett krigarfolk samtidigt som han kritiserade Gustav II Adolf för att ha glömt Finlands ställning i det trettioåriga kriget då han fokuserat på erövringståg i syd i stället för det mera naturliga öst.³⁴ Även Jalmari Jaakkola uttryckte liknande teorier om den svenska kungen i sina verk. I utbrottet av andra världskriget blev samarbetet mellan historikerna och staten och försvarsmakten ännu närmare. Arvi Korhonen hade redan före kriget varit verksam som biträdande chef för Krigshistoriska byrån och efter krigsbråttet rekryterades han till Högkvarterets underrättelseavdelning. Eino Jutikkala blev anställd av Statens informationsverk, där hans uppdrag var att skapa krigspositiv propaganda som skulle spridas i Finland för att stärka stridsmoralen bland befolkningen.³⁵ Antagligen var propagandan Jutikkala producerade tillfredsställande då han i maj 1940 blev kontaktad av republikens president Risto Ryti om ett projekt vars syfte var att motivera vetenskapligt varför Östkarelen hörde till Finland. Ryti hade ursprungligen gett forskningsarbetet åt geografen Väinö Auer, men författargruppen utökades förutom med Jutikkala även med etnografen Kustaa Vilkkuna.

³⁰ Freden i Teusina drog Sveriges gräns norrut ända fram till Varangerfjorden i Finnmarken i dagens Norge. I freden i Stolbova fick Sverige Ingermanland och Kexholms län. Ahtiainen & Tervonen 1996, 81.

³¹ Fewster 2006, 310.

³² Herlin 1996, 102.

³³ Tommila 1989, 178.

³⁴ Herlin 1996, 103–104.

³⁵ Ahtiainen & Tervonen 1996, 83; Herlin 1996, 96 & 102.

Boken var åter en gång främst riktad åt tyskarna och en viktig betoning var att inte enbart motivera för Östkarelen tillhörighet med Finland, utan även bevisa att området inte tillhörde någon annan, som Tyskland eller Norge. Även denna bok utgavs enbart på tyska, med titeln *Finnlands Lebensraum*. Boken publicerades på senhösten 1941, det vill säga nästan sammanträffande med *Suomen idänkysymys*.³⁶

2.3. Jalmari Jaakkolas historikerkarriär före år 1941

Jalmari Jaakkola var en av de mest prominenta historikerna vid Helsingfors universitet under mellankrigstiden och nämns av flera sentida forskare som ett exempel på den finsknationella linjen på universitetet vid denna tidpunkt. Han personifierar väl tidsperiodens åsiktsklimat och hans forskning hade avsevärd betydelse på den finsknationella historieuppfattningen under tiden, inte minst på grund av att han skrev närapå tusen år av ny historia åt den unga nationen.³⁷

Jaakkola föddes den första dagen av år 1885 till en bondefamilj i Eurajoki i Satakunta.³⁸ Efter att ha blivit student år 1905 inledde han sina studier i historia vid Helsingfors universitet.³⁹ Redan som student hade Jaakkola börjat samla in ortnamn och traditioner i sina hemtrakter och Satakuntas medeltida historia kom att dominera hans vetenskapliga produktion hela 1910-talet.⁴⁰ Jaakkola strävade efter att framhäva Satakuntas roll som en viktig, om inte den allra viktigaste, händelseplatsen för Finlands medeltid. I sin doktorsavhandling om det första svenska korståget till Finland framställer Jaakkola en teori om att korståget skulle ha riktats till Satakunta i stället för Egentliga Finland. I sitt följande verk, *Pirkkalaisliikkeen synty* (1924) menar han att det skulle ha varit satakuntabor som på 1200-talet anlät till Lappland och börjat utveckla området i motsats till den svenska teorin om erövrarnas svenskhet. I ett föredrag han höll på Finska Litteratursällskapet 1923 förklarade han att även Kalevaladiktningens urhem var i Satakunta. Som bevis på detta fungerade egennamn från trakten som även förekommer i nationaleposet, som till exempel Väinö, Ahti och Kaleva.⁴¹

³⁶ Manninen 1980, 49–52.

³⁷ Tommila 1998, 22.

³⁸ Luukko 1965, 213.

³⁹ Tommila 1998, 213.

⁴⁰ Luukko 1965, 201.

⁴¹ Luukko 203–205.

Jaakkola blev befordrad till professor i Finlands och Skandinavien historia år 1923 och då professuren i Finlands historia skapades år 1932 blev Jaakkola dess första professor. Som nämnts var Finlands historia vid denna tid ett ytterst populärt ämne vid universitetet och det var via sin position som professor i Finlands historia som Jaakkola började få mera synlighet och bli mer känd bland allmänheten.⁴² Under 1920-talet hade han börjat utvidga sin forskning från Satakunta till att omfatta hela Finland med särskilt fokus på landets roll som en gräns mellan väst och öst.⁴³ Jaakkola kritiserade det Sverige-centrerade sättet att skriva Finlands medeltida historia och hävdade att Finland redan i forna tider innan de svenska korstågen självmant skapat kontakter till Västeuropa. Finland var således en självständig del av den västliga kulturkretsen enligt honom.⁴⁴ Jaakkola framhävde även Finlands roll som västvärldens gränsväktare mot öst. Enligt ett paneuropeiskt tankesätt såg han Europa som en helhet i all sin kulturella diversitet, och öst, i synnerhet Ryssland, som dess motpol, men fienden i öst kunde ta olika skepnader beroende på var man befann sig i Europa.⁴⁵ Våren 1937 hade Jaakkola bjudit den ungerska historikern Sandor Domanovzski till Helsingfors för att prata om Ungerns historiska utveckling i jämförelse med Finland. Enligt en notis om Domanovzskis besök i *Helsingin Sanomat* var Ungerns roll som Västeuropas mur mot Turkiet ett centralt tema i föredraget.⁴⁶

På 1930-talet började Jaakkola ge ut en bokserie om Finlands historia. *Suomen varhaishistoria* kom ut år 1935 och *Suomen varhaiskeskiaika* 1938. I dessa verk lämnar han teorin om Finlands union med Sverige som ett resultat av erövring och framhäver Finlands roll som en självständig aktör som själv såg fördelarna med ett samarbete med Sverige.⁴⁷ Mottagandet av Jaakkolas arbete var blandat. En del förhöll sig entusiastiskt till professorns forskningsresultat, medan andra var mera kritiska. I synnerhet anklagade hans kritiker honom för att pressa ut mera information från sina knappa källor än vad de egentligen innehöll.⁴⁸ Trots detta publicerade åtminstone AKS språkrör *Suomen heimo*

⁴² Luukko 1965, 208; Tommila 1998, 213.

⁴³ Luukko 1965, 205–206.

⁴⁴ Luukko 1965, 203; Herlin 1996, 87.

⁴⁵ Mikkeli 1994, 108–112.

⁴⁶ *Helsingin Sanomat* 30.4.1937.

⁴⁷ Luukko 1965, 208–209; Tommila 1989, 187.

⁴⁸ Luukko 1965, 211.

och IKL:s tidning *Ajan Suunta* samt även *Helsingin Sanomat* mycket positiva recensioner om *Suomen varhaishistoria* och *Suomen varhaiskeskiaika*.⁴⁹

Vinterkriget utbröt senhösten 1939 avbröt Jaakkolas arbete med bokserien. Till skillnad från flera av sina kolleger flydde Jaakkola inte till landsbygden undan bombningarna av Helsingfors utan stannade hela kriget i sitt hem i Kronohagen med sin fru och dotter. Han var i flitig brevväxling med sin kollega, Kaarlo Blomstedt, som han skrev till om sina känslor kring kriget.

Niin, että täällä me vain otamme vastaan päivän päivästä tyyninä ja täynnä luottamusta maamme ja kansamme suureen historialliseen tehtävään. En ole koskaan aikaisemmin elämässäni saanut niin elävää ylivoimaista tunnetta siitä, että se käsitys Suomen kansan tehtävästä länsimaiden ja pohjoismaiden kilpenä, jonka olen viimeisessä kirjeessäni esittänyt, kuin näinä kovina mutta samalla niin suurina ja ylentävinä päivinä.⁵⁰

I samma brev skrev Jaakkola även hur det enda som gjorde honom nedstämd var att han inte lyckats belysa det finska folkets förflutna med den intensitet som han önskat och ansåg sig haft en plikt till.⁵¹ Kanske det var kriget och insikten om livets kortvarighet som inspirerade honom till att år 1940 ge ut boken *Suomen historian ääriiviivat*, vars syfte var att presentera huvuddragen av Finlands historia i ett lättläst format åt allmänheten. I förordet till boken skriver Jaakkola att en av hans främsta drivkrafter för att skriva verket var hans insikt under föregående krig om att de breda folklagren inte hade tillgång till en kort allmänblick över fosterlandets historia som motsvarade den nyaste forskningen och han föreslog att boken kunde användas exempelvis i folkskolor.⁵² *Suomen historian ääriiviivat* fungerar som en slags sammanfattning av Jaakkolas akademiska slutsatser och historiebild, bland annat omfattar Finlands fornhistoria och medeltidshistoria över hälften av boken. Det är värt att notera att i bokens första kapitel placerar Jaakkola Finland som en del av det geografiska området Fennoskandien, som omfattade även Norge och Sverige. Fennoskandiens östgräns gick enligt honom vid vattendragen Neva-Ladoga-Svir-Onega-Vita havet, som han betonade att hade en finsk etymologi.⁵³ Det sista kapitlet,

⁴⁹ *Ajan Suunta* 28.10.1935, *Helsingin Sanomat* 23.4.1939, *Suomen Heimo* 25.4.1939.

⁵⁰ Jaakkola till Blomstedt 9.12.1939, Kaarlo Blomstedts arkiv, RA. ”Så här tar vi bara emot dag efter dag lugna och fulla med förtroende till vårt lands och folks stora historiska uppdrag. Jag har aldrig tidigare i mitt liv fått en så levande överväldigande känsla av att den uppfattning om Finlands folks uppgift som västländernas och Nordens sköld som jag i mitt senaste brev framställt, som under dessa hårda men samtidigt så stora och stärkande dagar.” De svenskspråkiga översättningarna av citaten är översatta av skribenten.

⁵¹ Jaakkola till Blomstedt 9.12.1939, Kaarlo Blomstedts arkiv, RA.

⁵² Jaakkola 1940, 5.

⁵³ Jaakkola 1940, 7.

”Itsenäisen ajan rakennustyö”, är tillegnat mellankrigstiden, Jaakkolas samtid. Professorns politiska uppfattningar blir inte i skymundan då han beskriver Lapporörelsen som en rörelse som äntligen år 1930 motsatte sig det kommunistiska hetsandet och påverkade till att partiet förbjöds.⁵⁴ I det sista stycket beskriver Jaakkola vinterkriget i sin korthet.

Väkivallan vavahduttamana sulkeutui koko Suomen kansa [...] puolustaakseen uudestaan vuosisatoja vanhalla, kunniakkaalla vartiopaikallaan isänmaansa vapautta sekä kotoista ja länsimaista kulttuuriaan.⁵⁵

Suomen historian ääriviivat gavs ut i november 1940. Ett halvår efter detta blev han kontaktad av president Ryti och engagerad i ett nytt bokprojekt, *Suomen idänkysymys*.

⁵⁴ Jaakkola 1940, 201.

⁵⁵ Jaakkola 1940, 202. ”Omskakad av våldet stängde sig hela det finska folket [...] för att åter försvara på sin århundriga, ärorika vaktplats sitt fosterlands frihet samt sin hemtrevliga och västerländska kultur.”

3. Uppkomsten av *Suomen idänkysymys*

3.1. En utredning om Finlands gränsambitioner

Jalmari Jaakkolas *Suomen idänkysymys* fick sin början som ett hemligt diplomatiskt uppdrag under de militära förhandlingarna mellan Finland och Tyskland inför operation Barbarossa och fortsättningskrigets början. Den hemliga utredningen utvecklades under sommaren och hösten 1941 till ett memorandum med namnet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” vars syfte var att förklara Finlands rätt till Östkarelen och Kolahalvön till Tyskland. I och med att den finska armén avancerade allt djupare in i Karelen under fortsättningskrigets anfällsfas uppstod även planen att utge verket som en bok på finska och svenska för den inhemska publiken.

Lördagen den 17 maj 1941 fick utrikesministeriet i Helsingfors ett telegram från den finska ambassaden i Berlin. Kommunikationen mellan dessa två var tät – andra världskriget höll på i Europa, och Tyskland och Finland hade redan under det föregående året börjat närma sig varandra. Telegrammen susade mellan Berlin och Helsingfors, oftast skickades det flera i dagen, för det mesta om diverse ekonomiska frågor. Telegrammet den 17 maj omfattade endast en mening och var riktat till republikens president Risto Ryti. Den finska ambassadören i Tyskland, T. M. Kivimäki, bad presidenten låta hämta ett brådskande brev som skulle anlända via flyg.⁵⁶ I brevet, som Kivimäki hade betonat vara ytterst förtroligt, infromerade han president Ryti om den tyska politiska ledningens önskan att få veta allt om Finlands ambitioner om att avancera österut och beordrade honom till att omedelbart samla ihop allt tänkbart material om frågan.

Keräytä ensi tilassa henkilökohtaisella johdollasi prof. Voionmaan tai Jaakkolan (kumpi suurempi Suur-Suomen ystävä?) kautta kokoon kaikki Suomen rajojen historiallista kehitystä koskeva aineisto karttoineen, samoin Tarton ja Moskovan rauhanneuvottelujen pöytäkirjat karttoineen, koko Karjalan kysymystä koskeva kirjallisuus, myöskin mitä AKS:n taholla on julkaistu ja mitä Aunuksen retkestä kirjoitettu sekä mikäli Karjalan kysymystä on käsitelty Kansainliitossa. Niinikään olisi saatava etnografisesti ja militääristi perusteltu esitys siitä, mitä Suomi olisi vaatinut Pietarin, Inkerinmaan ja Karjalan suhteen, jos se olisi voittanut viime sodan. Tämä kaikki tarvitaan erään saksalaisen tehtäväksi

⁵⁶ Telegram 173 till Helsingfors 17.5.1941, UM.

annettuja Gutachtenien⁵⁷ valmistamista varten, jonka pitäisi olla valmiina 14 päivässä? Kukaan virkamies ei voisi tietää asiasta mitään, senvuoksi rohkenen vaivata Sinua, enkä Wittingiä.⁵⁸

Det finns flera möjliga orsaker till varför Tyskland ville ha en beskrivning av Finlands ambitioner till ett östligt utvidgande just vid denna tidpunkt. Operation Barbarossa, Tysklands anfall mot Sovjetunionen, hade planerats redan länge och den tyska regimen hade även börjat planlägga ett uppdelande av Sovjetunionen mellan sig och sina allierade. Hitler hade redan från och med juli 1940 förespråkade grundandet av ett Storfinland och hade till och med nämnt norra Rysslands förenande med landet.⁵⁹ Ohto Manninen spekulerar även om att Tyskland kan ha haft baktankar om att väcka Finlands hopp om att återfå områdena förlorade i freden i Moskva 1940 och mera därtill.⁶⁰

Kivimäki bad Ryti kontakta antingen Väinö Voionmaa eller Jalmari Jaakkola för sammanfattandet av informationen tyskarna ville ha. Någon skriftlig förfrågan från Ryti till Jaakkola finns inte bevarad, men uppenbarligen valde Ryti att kontakta honom. Bägge var hemma från Satakunta och hade högst antagligen lärt känna varandra redan under studietiden, då båda varit aktiva på Satakuntalainen osakunta.⁶¹ Hur snabbt Jaakkola nåddes efter att Ryti fått Kivimäkis brev är även oklart men högst antagligen hände detta rätt så snabbt. Enligt Manninen tog Ryti även kontakt med AKS-aktiva som redan under 1930-talet samlat information angående Östkarelen för att underlätta och försnabba arbetet för Jaakkola. Den slutliga arbetsgruppen formades av Reino Castrén, Eino Leskinen och Keijo Loimu samt naturligtvis Jalmari Jaakkola själv. De tre först nämnda var ivriga frändefolksaktivister som forskade i Östkarelen. Castrén hade varit aktiv i AKS i flera år som bland annat ordförande. Den färdiga boken är dock utgiven endast med Jaakkolas namn och även i utrikesministeriets korrespondens med Berlin hänvisas det enbart till ”Jaakkolas verk”. I förordet till den tryckta finska versionen tackar Jaakkola

⁵⁷ *Gutachten* översätts till rapport på svenska.

⁵⁸ Kivimäki till Ryti 17.5.1941, Risto Rytis arkiv, RA. Svenskspråkig översättning av skribenten: ”Låt i det snaraste under din personliga ledning via prof. Voionmaa eller Jaakkola (vem är en större vän av Storfinland?) samla ihop allt material angående den historiska utvecklingen av Finlands gränser med kartor, samt protokollen frånfredsförhandlingarna i Dorpat och Moskva med kartor, all litteratur angående frågan om Karelen, även det som publicerats på AKS håll och vad som är skrivet om expeditionen till Olonetskarelen samt om frågan om Karelen behandlats i Nationernas Förbund. Dessutom borde det fås en etnografiskt och militärt motiverad förklaring om vad Finland skulle ha krävt vad det kommer till S:t Petersburg, Ingermanland och Karelen om det skulle ha vunnit föregående krig. Allt detta behövs för att förbereda Gutachtner som getts i uppdrag åt en tysk och som borde vara färdiga inom 14 dagar? Ingen ämbetsman skulle få veta något om saken, därför besvarar jag dig och inte Witting.”

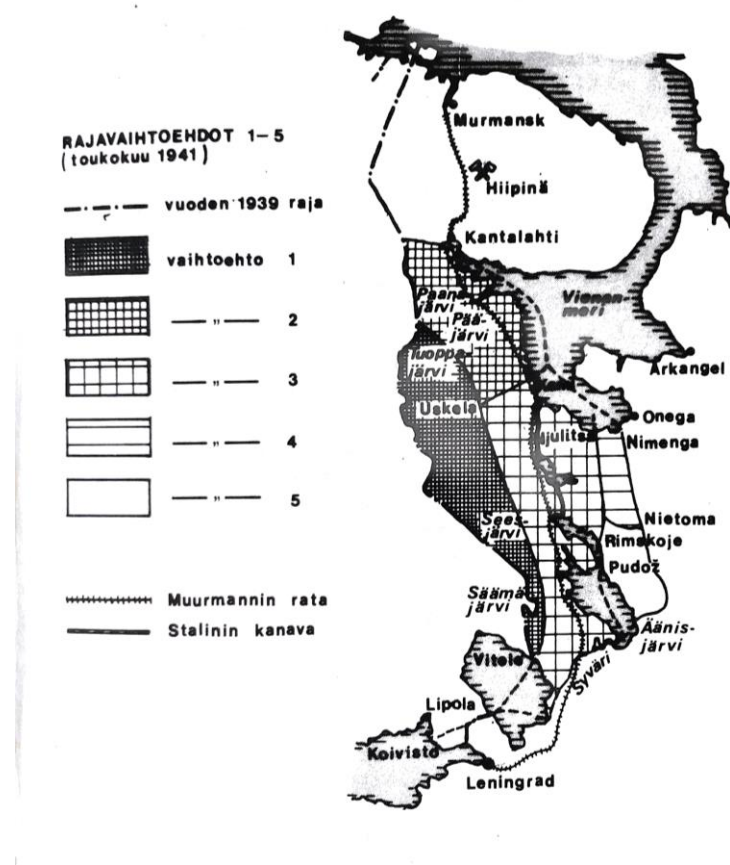
⁵⁹ Manninen 1980, 15–16.

⁶⁰ Manninen 1980, 60.

⁶¹ Manninen 1980, 64.

för den hjälp han fått av i synnerhet Reino Castrén, men Leskinen och Loimu nämns inte vid namn.⁶² Enligt Manninens intervju med Reino Castrén år 1977 var sällskapet medvetet om att arbetet skulle vara färdigt så snabbt som möjligt och de arbetade enligt Castrén dag och natt.⁶³ Trots detta räckte det ända fram till juni tills memorandumet blev färdigt.

Medan Jaakkola och hans medhjälpare påbörjade skrivarbetet, började Ryti besvara telegrammens fråga om militära motiveringar genom att be generalstabens överbefälhavare rita en karta med förslag om en ny östgräns för Finland. Uppdraget togs emot av generalmajor A. F. Airo, som ritade allt som allt fem gränsförslag.⁶⁴

De fem gränsförslagen ritade av A. F. Airo.
Källa: Manninen 1980, 67.

⁶² Jaakkola 1941b, 5. ”Då jag nu framlägger min översikt, uttalar jag mitt tack för det värdefulla bistånd vid planläggningen, som givits mig av några sakkunniga, främst doktor Reino Castrén, vars befolkningsstatistiska beräkningar och ekonomiska idéer angående Finlands östra randområden jag i det väsentliga kunnat följa.”

⁶³ Manninen 1980, 64.

⁶⁴ Manninen 1980, 64–65.

Det första alternativet utgick från ett framtidsscenario där Sovjetunionen skulle förbli en ansevärd militär makt och kvarbehålla kontrollen över hamnen i Murmansk. I så fall ansåg Airo att det var i Finlands intressen att ingå för Sovjetunionen viktiga fartleder, som Murmanskbanan, skulle korsa Finlands område och på så vis orsaka ett permanent krigshot. Det andra alternativet gällde ifall Tyskland skulle ta över Murmansk och Kolahalvön. Även i detta fall var det klokast att lämna Vitahavskanalen på den ryska sidan om gränsen.⁶⁵

Gränsalternativ tre, fyra och fem ansåg Airo vara de nationellt, geografiskt och historiskt lämpligaste alternativen. Dessa gränsförslag gick längs floden Svir trots att den var söder om Karelska autonoma socialistiska sovjetrepubliken. Floden utgjorde dock en strategiskt bra gräns att försvara. Gränsalternativen sträcker sig även längre österut. Tanken var att skapa en buffertzona mot ett anfall österifrån. Inga av dessa gränsalternativ innehöll dock planer för Ingermanland, S:t Petersburg eller Kolahalvön.⁶⁶

Kivimäki hade varit på besök i Helsingfors i några veckor i maj. Då Kivimäki återvände till Berlin i slutet på månaden hade han fått med sig en ”etnografisk-militär” rapport som han skulle visa upp för tyskarna som svar på Finlands gränssambitioner. I detta skede var frågan inte ännu om något Jaakkola producerat då arbetsprocessen ännu var på hälft. Manninen gissar att rapporten i fråga kan ha varit ett memorandum sammanfattat i huvudstaben i slutet på maj som endast omfattade militära synpunkter och eventuellt folkloristiska synpunkter.⁶⁷ Hur som helst räckte inte denna rapport för tyskarna. Kivimäki informerade Ryti om att den knappa förklaringen i portföljen inte hade räckt som svar på den ställda frågan.⁶⁸

Varför krävde Tyskland en så utförlig redovisning av Finland? Enligt Heikki Brotherus förklaring hade förhållandet mellan Finland och Tyskland försämrats under vinterkriget och Tyskland ville därmed ha konkreta bevis på Finlands samarbetsvilja.⁶⁹ En till faktor var sannolikt Tysklands vilja att få en vetenskaplig legitimering till det så kallade ”nya Europa” som skulle skapas i och med Tysklands seger i kriget. Liknande litteratur som Jaakkolas verk gavs även ut om övriga europeiska områden. Otto Leibrocks *Der Südosten, Grossdeutschland und das neue Europa* (1941) behandlar Balkanhalvöns

⁶⁵ Manninen 1980, 65.

⁶⁶ Manninen 1980, 66.

⁶⁷ Manninen 1980, 107.

⁶⁸ Kopia på telegram 189 till Helsingfors, UM.

⁶⁹ Brotherus 1984, 216–217.

ställning i ”Europas nyordning” och använder sig av liknande argument som Jaakkolas verk. Då Tyskland slutligen förlorade det andra världskriget kan denna slags ambition med motiverandet av de nya gränserna kännas avlägsen, men i stunden för skrivandet av dessa verk var en tysk seger ännu en möjlig framtidssyn och Tyskland ville motivera den så kallade ”nyordningen av Europa”, inte enbart för samtiden utan också för de kommande generationerna.

3.2. Memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”

Den 11 juni 1941 skickade utrikesministeriet telegram till Berlin om att dokumenten Kivimäki frågat efter skulle anlända följande fredag.⁷⁰ Manninen har tolkat detta syfta till Jaakkolas arbete. Manninen refererar till militärombud Walter Horns dagbok där han skriver den 13 juni 1941 att han och Kivimäki översatt ett memorandum till tyska ända till morgonnatten. Enligt Horn handlade memorandumet om att Östkarelen bör införlivas med Finland. Det kan alltså väl syfta till Jaakkolas skrivelse i synnerhet då de finska myndigheterna hade lovat att memorandumet skulle vara färdigt fram till denna tidpunkt. Då översättningsarbetet gjorts in på småtimmarna kan man anta att memorandumet omedelbart förmedlades vidare till de tyska myndigheterna som var intresserade av informationen. En intressant detalj, som även Manninen tar upp, är att memorandumets två sista kapitel ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymyksen ratkaiseminen” och ”Loppusana” har skild sidnumrering.⁷¹ Manninen tolkar detta som att Jaakkola konsulterat Ryti om hur han skulle skriva om lösningen av Östkarelen och Kolahalvöns fråga innan han slutfört arbetet.⁷² Det förblir dock oklart om även dessa två sista kapitel skickades till Berlin fram till den 13 juni eller om de blivit färdiga först senare under samma månad. I ett telegram skickat till Berlin den 29 juni nämner utrikesministeriet att det fått ”Östkarelen-verket”, vilket kan syfta till att de två sista kapitlen först då skulle ha varit färdiga för granskning. Detta utesluter dock inte möjligheten att hela memorandumet skulle ha varit färdigt redan den 12 juni.⁷³

Drygt en vecka efter Kivimäkis och Horns nattliga översättningsarbete inleddes operation Barbarossa med tysk invasion på sovjetiskt territorium söndagen den 22 juni 1941.

⁷⁰ Telegram B272 till Berlin, 11.6.1941, UM.

⁷¹ ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”, Risto Rytis arkiv, RA.

⁷² Manninen 1980, 110.

⁷³ Manninen 1980, 115–116.

Samma dag höll Hitler ett radiotal där han nämnde ”Tysklands tappra finska vapenbröder”. Sovjetunionen svarade på detta budskap i form av ett bombanfall mot det finska kustförsvaret och efter ett antal liknande bombningar konstaterade Finlands regering den 25 juni att landet åter befann sig i krig med Sovjetunionen.⁷⁴ Mellan inledandet av operation Barbarossa och Finlands krigsförklaring pågick en livlig diskussion om Finlands kommande gräns. Den 22 juni skickade Kivimäki telegram till Helsingfors om att han varit hos Tysklands utrikesminister Joachim von Ribbentrop som sagt att Finlands önskemål angående sina gränser skulle bli förverkligade.⁷⁵ Den 24 juni skickade Kivimäki ett telegram till Ryti där han berättade att den tyska riksdagens talman Hermann Göring frågat om Finlands gränsönskemål. Kivimäki hade presenterat alternativ fem med Kolahalvön till vilket Göring svarat att Finland kunde ta vad det ville inklusive S:t Petersburg som det ändå var bäst att förgöra. Samma dag som Finland deklarerade krig mot Sovjetunionen skickades det ett hemligt telegram från Berlin till Helsingfors med informationen att Hitler skulle ha sagt att den finska statsledningen själv skulle få bestämma landets gränser och att Onega diskuterats som gränsflod. I samma telegram nämndes det att översättningar av ”Karjalan Kuolan kysymys” skickats till Finland för att granskas innan de skulle tryckas.⁷⁶ Detta syftar mycket sannolikt på Jaakkolas memorandum som anlant till Berlin föregående vecka och som Kivimäki och Horn översatt till tyska. Arbetsnamnet för memorandumet var ännu i detta skede ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”.⁷⁷ Drygt en vecka senare skickade utrikesministeriet den färdiga tyska texten för ”det planerade verket om Östkarelen” med en begäran om korrekturläsning i Berlin innan verket kunde spridas.⁷⁸ I det här skedet hade Jaakkolas memorandum endast blivit läst av ett antal högre uppsatta politiker och diplomater i Finland och Tyskland, men planen var att finslipa memorandumet till en bok man kunde sprida till en större publik.

Hur Jalmari Jaakkolas skrivprocess med memorandumet fortskred finns det knappa uppgifter om. I Jaakkolas arkiv finns inga bevarade anteckningar gällande memorandumet trots att arkivet innehåller rikligt med bakgrundsmaterial till hans övriga forskningsarbete. Han har inte heller nämnt något om arbetsprocessen i bevarade brev.

⁷⁴ Meinander 1999, 227–228.

⁷⁵ Telegram 215 till Helsingfors, 22.6.1941, UM.

⁷⁶ Kopia på telegram 224 till Helsingfors, 25.6.1941, UM.

⁷⁷ ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”, Risto Rytis arkiv, RA.

⁷⁸ Pakaslahti och Wartiovaara till Kivimäki 2.7.1941, UM.

Orsaken till detta kan naturligtvis vara att Jaakkola var ännu i det här skedet förbjuden att tala om detta ytterst förtroeliga uppdrag med någon annan än de inblandade. Bristen på anteckningar kan eventuellt förklaras av en strikt tidtabell – som tidigare nämnts, berättade Reino Castrén i intervju med Ohto Manninen att de arbetat med memorandumet närapå dag och natt. En annan möjlig förklaring är naturligtvis att Jaakkola medvetet gjorde sig av med material angående *Suomen idänkysymys* efter kriget när det politiska läget hade ändrats.

Lördagen den 5 juli förmedlade Kivimäki via telefon att utrikesrådet Lundström skulle anlända till Helsingfors följande dag för att diskutera frågor angående boken med Jaakkola, som man hoppades var tillgänglig senast måndag morgon.⁷⁹ Samma dag skickades det ett hemligt telegram från Berlin angående gränsförhandlingar med Tyskland. Kartalternativ fem ansågs av de finska förhandlarna vara bristfälligt i och med att Ingermanland eller Kolahalvön inte noterades på det. Det ansågs även att en publicering som gick under ett privat namn borde gå så långt som möjligt så att de officiella parterna skulle ha mera spelrum.⁸⁰ Med detta syftades utan tvekan på gränsförslagen som skulle presenteras i Jaakkolas verk. Drygt tre veckor senare undertecknade utrikesministeriets statssekreterare Aaro Pakaslahti och avdelningschef Otso Wartiovaara ett hemligt brev till Kivimäki i Berlin. I brevet förklarades att Lundström och Jaakkola diskuterat verkets grafiska detaljer och att Lundström fått de nödvändiga ordena angående dessa. Som bilagor till brevet skickades sex stycken kartor som var menade för Jaakkolas bok. Dessa omfattade en allmän karta, Ingermanlands karta, en nationalitetskarta, Kolahalvöns karta, en karta på Finland och dess ”Österland”, och en karta på vitahavskarelarnas områden.⁸¹ Dessa kartor förekommer i boken *Suomen idänkysymys* med undantag från Ingermanlands karta men med tillökning av några historiska kartor. Dessutom nämndes det i brevet att bokens pärmbild skulle vara Karelens vapen, vilket förverkligades åtminstone i de finsk-, tysk- och svenskspråkiga tryckta versionerna. Den 19 augusti 1941 fick Kivimäki slutligen ett korrekturavdrag av Jaakkolas *Die Ostfrage Finnlands*, som nu fått sin slutliga titel. Det bifogade brevet informerade om att professor Jaakkola önskade kunna ge trycklov inom de närmaste dagarna.⁸²

⁷⁹ Telefontelegram mellan Kivimäki och Pakaslahti 5.7.1941, UM.

⁸⁰ Kopia på hemligt telegram 251 till Helsingfors, 5.7.1941, UM.

⁸¹ Pakaslahti och Wartiovaara till Kivimäki 29.7.1941, UM.

⁸² Wartiovaara till Kivimäki 19.8.1941, UM.

3.3. Från *Die Ostfrage Finnlands* till *Suomen idänkysymys*

Den 29 augusti skickade utrikesministeriet slutligen den tryckta versionen på Jaakkolas *Die Ostfrage Finnlands* till Kivimäki. 40 exemplar till skulle skickas inom de närmaste dagarna med den tyska arméns kurirflygplan och sändandet av hela den stora upplagan skulle ske då man kommit fram till hur det var bäst att gå till väga.⁸³ Krigstillståndet bidrog naturligtvis till att utrikestransport var mer komplicerat än i fredstid. Trots detta distribuerades boken aktivt under hösten 1941. Fortsättningskrigets anfallsfas pågick och i och med att den finska armén trängde sig allt längre in i Karelen blev det allt viktigare för Finland att berättiga sina aktioner för omvärlden. Den 4 september 1941 skickade utrikesministeriet två exemplar av *Die Ostfrage Finnlands* till alla Finlands ambassader i Europa och ett exemplar åt ambassaderna utanför Europa.⁸⁴ I följbrevet som skickades till ambassaderna förklarades det att syftet var att dela ut boken i Tyskland och även i de högre tyska militära kretsarna i Finland. Två dagar tidigare hade Wartiovaara skickat 25 stycken av Jaakkolas böcker åt Bruno Kivikoski i Rovaniemi länsstyrelse och i det bifogade brevet bett honom att dela ut dem till ”kretsar där han bäst ansåg att de skulle bära frukt”. Precis som med de i föregående kapitel nämnda tidigare Storfinlandfrämjande verken *Ostkarelien im Verhältnis zu Russland und zu Finnland* (1917) och *Finnlands Lebesraum* (1941), var det viktigaste syftet även med *Die Ostfrage Finnlands* att motivera Finlands gränsambitioner framför allt för Tyskland. I början på hösten utdelades boken begränsat och hade inte ännu kommit ut i bokhandlar i Finland. I sitt brev till Kivikoski skrev Wartiovaara att boken åtminstone inte tills vidare var tillgänglig i bokhandlar, vilket syftar till att planer på att dela ut den i en större utsträckning även i Finland nog diskuterats. I brevet som skickades till ambassaderna stod det att svensk-, fransk-, och engelskspråkiga översättningar anpassade till respektive läsarkretsar var under arbete.⁸⁵

Den 10 oktober 1941 anmälde utrikesministeriet till den finska ambassaden i Berlin att Jaakkola höll på att slutföra den finskspråkiga versionen som skulle bli litet bredare än den ursprungliga tyskspråkiga. Brevet förklarade att förlaget Werner Söderström skulle få boken ut till bokhandlar inom om ett par veckor. Även den svenskspråkiga versionen skulle säljas i bokhandlar, medan de engelsk- och franskspråkiga översättningarna likt

⁸³ Wartiovaara till Kivimäki 29.8.1941, UM.

⁸⁴ *Die Ostfrage Finnlands* skickades till Finlands ambassader i Argentina, Brasilien, Danmark, Italien, Japan, Norge, Rumänien, Schweiz, Spanien, Sverige, Turkiet, Ungern, USA och Vichyfrankrike.

⁸⁵ Wartiovaara till Kivikoski 2.9.1941, UM; Wartiovaara till finska ambassaden i Washington, USA, 4.9.1941, UM; cirkulärskrivelse till ambassaderna undertecknat av Ivalo och Wartiovaara 4.9.1941, UM.

med den tyskspråkiga skulle distribueras i ett mindre omfång och inte säljas till den stora publiken. Brevet nämner även att skribenten lagt till Hakkilas tanke om vedergällning till alla upplagorna.⁸⁶ Med Hakkila syftas troligtvis till riksdagens taleman Väinö Hakkila. Hakkila höll i juli 1941 ett radiotal där han framförde att eftersom freden i Moskva 1940 på ett orättvist sätt hade utpressat stora summor av den finska staten, och eftersom regeringen i Moskva inte efter sin förlust skulle kunna återbetala dessa summor, borde vedergällningen fås *in natura*.⁸⁷ Naturligtvis höll Hakkila under året 1941 flera tal och brevet uttrycker inte till vilket tal boken syftar, men kapitlet ”Eräitä suuntaviivoja Suomen idänkysymyksen ratkaisemiseksi” uttrycker i likhet med Hakkilas tal ett krav om en rimlig moralisk, rättslig och ekonomisk gottgörelse som stöddes bland annat av Finlands tvååriga martyrskap, med vilket Jaakkola säkerligen syftade till vinterkriget och freden i Moskva.⁸⁸ Ett liknande stycke om gottgörelse finns varken i memorandumet eller *Die Ostfrage Finnlands*.

Frågan återstår om utdelandet av Jaakkolas verk i Tyskland fick det resultat som statsledningen i Finland önskade. Den 20 juni 1941, det vill säga efter att memorandumet, eller åtminstone en del av det, presenterats till tyskarna, presenterade det nationalsocialistiska partiets utrikespolitiska byrås chef, Alfred Rosenberg, en plan på fyra helheter som skulle skapas för att skydda Tyskland och för att flytta Europas gräns ordentligt österut. En av dessa helheter var Storfinland. Rosenberg hade gjort en liknande plan på uppdelandet av Sovjetunionen även i april, men då innehöll planen ännu inte något nämnande om ett Storfinland. Det kan väl vara att Jaakkolas presentation påverkat den tyska åsikten i detta fall. Dock säger ett annat bevarat tyskt memorandum, som kan dateras till juli 1941, att den Karelsk-finska socialistiska sovjetrepubliken, det vill säga Östkarelen, skulle tillfalla Finland, medan Kolahalvön skulle införlivas med Tyskland.⁸⁹ Detta igen stred med Jaakkolas budskap. Kolahalvön var ett attraktivt område för Tyskland eftersom det ger tillträde till Ishavet och de rika naturresurserna i norr. Wipert von Blücher, den tyska ambassadören i Helsingfors, skrev den 11 september 1941 i sin dagbok om ett samtal han haft med Ryti angående Finlands gräns i norr. Ryti hade sagt

⁸⁶ Ivalo till finska ambassaden i Berlin 10.10.1941, UM.

⁸⁷ *Uusi Suomi* 21.7.1941, svenskspråkig översättning av skribenten. ”Genom sitt anfall i november 1939 förstörde Ryssland med sina bombningar och krigsförstörelser stora värderingar samt efter freden i Moskva såväl med orättvisa utpresse järvägsutrustning, fabiksutrustning etc för stora summor. [...] Då det är säkert att Moskvas nuvarande regering dömd att förlora inte klarar av att ersätta skadorna den orsakat till Finland måste ersättningen få fullständig i naturen.”

⁸⁸ Jaakkola 1941a, 83.

⁸⁹ Manninen 1980, 23–26.

att Kolahalvön borde tillfalla Finland och motiverade genom att refererera till Jaakkolas verk och Kolahalvöns finskbesläktade befolkning.⁹⁰ Enligt von Blüchers dagbok hade även den tyske generalöversten von Falkenhorst uttryckt sig om att han inte tidigare tänkt att Kola borde tillfalla Finland, men att han nu ansåg att Finland kunde få området ifall även Tyskland fick utnyttja områdets naturrikedomar.⁹¹

Kivimäkis brådslande brev till Ryti i maj startade en händelsekedja som slutligen resulterade i utgivandet av boken *Suomen idänkysymys* i finska bokhandlar på hösten. Det är dock oklart i vilket skede idén om att låta publicera det rätt så förtroeliga *Die Ostfrage Finnlands* som bara delats ut åt få och valda föddes och vems idé det var. I och med Finlands och Tysklands framgång i kriget mot Sovjetunionen under hösten hade idéerna om ett Storfinland börjat kännas allt mer sannolika bland en stor del av det finska folket och det publicerades även en stor del övrig litteratur angående Östkarelen och Finlands krigsambitioner. När planerna om Finlands utvidgande österut inte längre var en hemlighet, utan en öppen ambition, var det högst antagligen i statens intressen att stärka försvarsviljan genom att presentera löften om ett större territorium efter krigssegern. Jalmari Jaakkola var dessutom en uppskattad historiker, vars ord hade vikt. En bok om Finlands östliga ambitioner utgivet under hans namn skulle säkert bli populär.

⁹⁰ Manninen 1980, 258–259.

⁹¹ Manninen 1980, 262.

4. *Suomen idänkysymys* – innehåll, budskap och variationer

4.1. De mest centrala argumenten

Det ursprungliga memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” omfattar 40 sidor. På dessa 40 sidor redogör memorandumet för Finlands historia från forntiden till freden i Dorpat 1920, områdets befolkningsstruktur, naturresurser och ekonomiska förutsättningar och framför allt hur den sovjetiska regimen misslyckats med att utveckla dessa. Den tryckta boken *Suomen idänkysymys* följer huvudsakligen samma tematik, men är aningen mer omfattande, precis som brevväxlingen från utrikesministeriet till finska ambassaden i Tyskland låtit förstå. De svensk- och tyskspråkiga översättningarna av *Suomen idänkysymys* följer i stort sett samma struktur som den finskspråkiga boken, men förordet till den tyska versionen, *Die Ostfrage Finnlands*, är längre än förordet i de finsk- och svenskspråkiga böckerna. Orsaken till detta var högst antagligen att Jaakkola ansåg att den tyska läsaren behövde en utförligare introduktion till ämnet än den finska som han antog vara mer bekant med Finlands och Karelen historia.

Det tyska förordet uppfyller i stort sett samma funktion som kapitlet ”Suomen idänkysymyksen yleisistä edellytyksistä” i *Suomen idänkysymys*, men kapitlens olika struktur och betoningar visar att böckerna är riktade till olika läsarkretsar. Det tyska förordet beskriver informativt och avskalat hur Östkarelen och Kolahalvön är delar av Fennoskandien som är en tydligt från Ryssland separerad helhet. Jaakkola förklarar hur det karelska folket ständigt lidit av oroligheterna vid gränsen och särskilt under de senaste åren förtryckts av de ryska erövrarna. Han förklarar att trots att karelarna under historiens lopp hamnat på olika sidor av gränsen är de ändå ett enat folk och en organisk del av Finland. Förordet deklarerar att i det nya Europa bör frågan om Östkarelen och Kolahalvön få en ”naturlig lösning” och Finland bör få en östgräns som landet lättare kan försvara i sitt historiska uppdrag som en sista utpost för väst.⁹² Kapitlet ”Suomen idänkysymyksen yleisistä edellytyksistä” beskriver däremot Fennoskandien och Karelen öde i mer skönlitterära och känslöväckande ordalag. Jaakkola nämner historiska händelser som freden i Nöteborg 1323 samt stora och lilla ofreden på 1700-talet vid namn

⁹² Jaakkola 1941c, 5–7.

med utgångspunkten att den finska läsaren känner till dessa händelser. Jaakkola deklarerar att det är finländarnas skyldighet att se till att de senaste frihetskrigens, offer inte varit onödiga och att landet äntligen får en verklig fred vid östgränsen. Med dessa vädjande ordalag strävar Jaakkola till att väcka känslor hos den finländska läsarkretsen och få den att känna engagemang i Östkarelen och Kolahalvöns fråga.

Mycket hade hunnit hända efter att Jaakkola färdigställt memorandumet och före boken skickades till tryck, vilket också kan läsas på *Suomen idänkysymys* rader. Sättet att tala om Sovjetunionen och ryssarna är hårdare i boken i jämförelse med memorandumet. Som exempel detta stycke ur boken:

Under Krimkriget försökte de [Ryssland] på sitt sedvanliga, hänsynslösa sätt bita sig fast vid Varangerfjorden för att på det hållet skapa en ny front mot England.⁹³

I memorandumet finns beskrivningen ”på sitt sedvanliga, hänsynslösa sätt” inte ännu med.⁹⁴ Det nya kriget med Sovjetunionen och förlusterna av liv det hunnit orsaka fram till hösten 1941 påverkade säkert även Jaakkolas sinnestillstämning och ökade avskyn mot ryssarna, men även här går det att läsa av en skillnad mellan läsarkretsar. Liknande förändringar i texten finns även på andra ställen. Boken innehåller även betydligt mera säkerhets- och försvarsrelaterade argument i jämförelse med memorandumet. Östkarelen läge som geopolitiskt betydande område för Finlands och Nordens säkerhet betonas mera i en situation där det utan tvekan har känts mer aktuellt.

Suomen idänkysymys målar upp en bild av en evig kamp mellan väst och öst som pågått sedan tidernas begynnelse. I denna kamp har Finland som en försvarare av väst rollen som den civiliserade världens försvarare och mur mot det barbariska öst, Ryssland, vars enda syfte alltid varit att förgöra den västliga civilisationen. Att texten ursprungligen varit riktad till en främst tysk publik blir uppenbart genast i första kapitlets första mening, som drar en parallell mellan finnarna och tyskarna, som båda på sitt håll försvarat Europa mot de slaviska folken i öst. Jaakkola presenterar sin teori, bekant från hans tidigare forskningar, om att det finska folket så småningom format sig i västra delarna av Finland varifrån de spridit sig österut i stället för att ha vandrat in som färdiga stammar från öst. Detta argument ger kraft åt Finlands strävan till att profilera sig som en del av Västeuropa

⁹³ Jaakkola 1941b, 28. Citaten i texten är från den svenskspråkiga översättningen av den tryckta boken. De finskspråkiga citaten från den ursprungliga versionen i fotnoterna. ”Krimin sodan aikana yrittää Venäjä vihdoin tavalliseen häikäilemättömään tapaansa pureutua Varanginvuonoon voidakseen tätä tietä luoda uuden taistelulinjan Englantia vastaan.

⁹⁴ ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”, s. 6, Risto Rytis arkiv, RA.

i stället för en naturlig intressesfär för öst. Genom att förklara att finländarna spridit sig västerifrån in mot Karelen förstärker Jaakkola även idén om karelarna som en del av det finska folket och även Östkarelen som en naturlig del av Finland.⁹⁵ Jaakkola använder sig även flitigt av geografiska argument. Förordet till *Suomen idänskysymys* börjar med denna sats:

Naturen själv har skapat den orubbliga grunden för den enhet som består av Finland och dess randområden i öster – Öst-Karelen och Kola.⁹⁶

Genom att hävda att självaste naturen skulle ha skapat en naturlig gräns åt ett Storfinland strävar Jaakkola till att ge anspråket en slags slutgiltighet, rättfärdiga det som något även naturen vill. Kolahalvön beskriver Jaakkola som Nordens Alaska och som en naturlig fortsättning av Finland.⁹⁷ Detta geografiska argument är bekant från Jaakkolas *Suomen historian ääriivivat* där han också förklarat om den fennoskandiska berggrunden.⁹⁸

En beskrivning av befolkningsstrukturen i Östkarelen, Ingermanland och på Kolahalvön utgör en stor del av boken. *Suomen idänskysymys* är noga med att betona att en överlägsen majoritet av Östkarelen befolkning var karelsk trots ryssarnas strävan till att överföra rysk befolkning till området från andra delar av landet. Denna ryska befolkningsförflyttning döms hårt i boken och beskrivs till och med som den största faran som under historiens lopp hotat Finland och Fennoskandien. Befolkningsbytet sågs vara en del av Rysslands plan att förvandla Östkarelen till ett sammanhängande basområde för anfall mot Norden och Atlanten.⁹⁹ Dessa hotbilder är inte ännu med i memorandumet. Som bevis på att även Ryssland erkänt att området var etniskt finskt använder boken kontraktet som lär ha knutits mellan Sovjetunionen och Otto Wille Kuusinens sovjettrogna Terijokiregering under vinterkriget. Enligt detta kontrakt skulle de områden av sovjetiska Karelen, där den karelska befolkningen var majoritet, tillfalla det sovjettrogna Finland efter en seger i kriget. Detta område utgjordes till stor del av Östkarelen.¹⁰⁰

⁹⁵ Jaakkola 1941a, 13–14.

⁹⁶ Jaakkola 1941b, 7. ”Suomen ja sen itäisten äärialueiden – Itä-Karjalan ja Kuolan – yhteydelle on jo itse luonto laskenut pettämättömän perustuksen.”

⁹⁷ Jaakkola 1941a, 68.

⁹⁸ Jaakkola 1940, 7–9.

⁹⁹ Jaakkola 1941a, 73–75.

¹⁰⁰ Jaakkola 1941a, 62–63.

Östkarelen beskrivs som rikt på ekonomiska resurser och möjligheter som dock inte i det rådande läget utnyttjades till fullo av Sovjetunionen. *Suomen idänkysymys* förklarar att den bolsjevistiska ekonomiska politiken i Karelen gått ut på plundrandet av områdets naturresurser.¹⁰¹ Här syftade ordvalet 'att plundra' på att Sovjetunionen utnyttjade något som inte var dess eget. Enligt boken hade Östkarelen och Kolahalvöns egna ekonomiska behov och möjligheter blivit förtryckta och områdena gjorts om till tvångsarbetsplatser och kolonilika områden vars naturresurser Sovjetunionen använt huvudsakligen till sina egna behov.¹⁰² Trots att Östkarelen skogar utan tvekan också intresserade den finska staten förklarar Jaakkola det som uppenbart att Finland inte skulle utnyttja områdena till sin egen vinning på samma sätt som Sovjetunionen. Ett stycke från memorandumet som tagits bort från boken, "Venäjän taloudelliset edut"¹⁰³, strävar till att omkullkasta Rysslands eventuella motargument om att Östkarelen och Kolahalvöns områden vore av viktig ekonomisk betydelse för Ryssland. Stycket förklarar att Ryssland inte har ett behov av livsrum åt sitt folk och deras erövringsverksamhet därmed inte har några goda orsaker.¹⁰⁴ Detta är åter ett exempel på hur man tagit i beaktande den tyska publiken memorandumet ursprungligen var riktat för. Ordet livsrum är en direkt översättning av tyska 'lebensraum', som Tyskland använde som argument för att berättiga sina krigshandlingar. I memorandumets argument har man anammat detta tankesätt – eftersom Ryssland inte enligt det hade något behov av ett ökat livsrum hade de inte heller en legitim orsak att ockupera nya områden.

En intressant skillnad mellan memorandumet och den tryckta boken är användningen av begreppet 'ras' i ett stycke i memorandumet varifrån det saknas i boken. I memorandumet förklarar Jaakkola att ryssarna inte kunnat utveckla Östkarelen ekonomi på grund av "den ryska rasens naturliga förutsättningar", medan det på samma ställe i boken enbart konstateras att ryssarna inte klarat av detta.¹⁰⁵ Detta kunde åter vara en anpassning åt den tyska läsarkretsen, som var mera påverkad av de nazistiska rasideologierna, men begreppet 'ras' nämns inte heller i den tyskspråkiga *Die Ostfrage Finnlands*. För övrigt undviker Jaakkola ordet 'ras' i *Suomen idänkysymys* samt dess översättningar då han kopplar Finland till den germanska kulturkretsen. Enligt de tyska rasideologierna var

¹⁰¹ Jaakkola 1941a, 64.

¹⁰² Jaakkola 1941a, 66–67, 92.

¹⁰³ "Rysslands ekonomiska förmåner".

¹⁰⁴ "Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys" s. 36–38, Risto Rytis arkiv, RA.

¹⁰⁵ "Itä-karjalan ja Kuolan kysymys", s. 35, Risto Rytis arkiv, RA; Jaakkola 1941a, 95.

finnarna en underlägsen ras i förhållande till tyskarna. Detta faktum var högst antagligen något man i Finland inte hade ett så stort behov att betona.

Karelarnas egen vilja och initiativ till att bryta sig loss från Sovjetunionen betonas även flera gånger i texten. Genom att referera till såväl den fennoskandiska berggrunden som områdets gemensamma historia och kulturarv strävar boken till att göra det uppenbart att Östkarelen i motsats till Sovjetunionens expansionism inte är ett mål för finsk kolonialism utan en naturlig del av landet. Att Östkarelen inte förenades med Finland i efterspelet av inbördeskriget 1918 skylls på det internationella samfundets hjälplöshet, Sovjetrysslands lömskhet och den finska statens passivitet. Som exempel på karelarnas motvilja att införlivas med Sovjetunionen nämns bland annat Vitahavskarelen första landskapsdag 1920, där landskapet deklarerade självbestämmanderätt och sin vilja att lösgöra sig från Sovjetunionen.¹⁰⁶ Memorandumet innehåller även en förklaring om hur den nationellt mest aktiva delen av karelarna antingen redan 1918 flytt till Finland eller blivit dödad, men hur kommunismen trots bolsjevikernas försök förblev främmande för karelarna och hur de höll sig trogna sin karelska identitet.¹⁰⁷

Som redan nämnts tidigare lyfter boken mera fram Östkarelen och Kolahalvöns säkerhetspolitiska roll. Till exempel är ett av de centralaste argumenten för varför Kolahalvön inte fick förbli under sovjetiskt styre områdets geopolitiska position som en utpost till Atlanten. Underkapitlet om Kolahalvöns roll i den bolsjevistiska regimen heter i memorandumet enbart ”Murmansk-området” medan det i boken heter mer specifikt ”Kola och dess betydelse som en etapp för bolsjevikerna på vägen till Atlanten”. Jaakkola målar upp en bild av sovjetisk expansionism som sker på Kolahalvön via järnvägsbygge och militärhamnen i Poljarnoje.

Förstår Norden, förstår Europa, förstår den västerländska kulturen ens i den elfta timmen den uppgift som förelagts den? [...] historiskt sett gamla frågan om Kolahalvöns förening med det fredsälskande Finland icke är väckt ett ögonblick för tidigt: Den måste man med hänsyn till Finlands, Fenno-Skandiens och hela Europas säkerhet antligen bli löst i en positiv riktning.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Jaakkola 1941a, 37–38.

¹⁰⁷ ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” s. 19, Risto Rytis arkiv, RA.

¹⁰⁸ Jaakkola 1941b, 70–71. ”Ymmärtääkö Pohjola, ymmärtääkö Eurooppa, ymmärtääkö länsimainen kulttuuri vielä yhdennellätoista hetkellä tehtävänsä? [...] historiallisesti vanha kysymys Kuolan liittämisestä rauhaa rakastavaan Suomeen ei ole herännyt hetkeäkään liian aikaisin. Sen täytyy Suomen, Fenno-Skandian ja koko Euroopan turvallisuuden takaamiseksi saada vihdoinkin lopullinen ratkaisunsa.”

Bokens budskap var att så länge Kolahalvön var under sovjetiskt styre skulle Europa vara hotat av Sovjetunionens expansionsambitioner, men ifall området skulle tillfalla Finland skulle Europa kunna sova sina nätter ifred. Ett centralt argument som understryks med jämna mellanrum är att Finland inte var intresserat av randområdena bara för sin egen vinnings skull. Enligt boken var det Finlands plikt till Europa och den västliga kulturkretsen att erhålla gränser som var lätta att försvara mot öst. På detta sätt strävade boken till att ta avstånd till möjliga motargument om finsknationalistisk expansionsiver och måla upp en bild av ett altruistiskt uppdrag mot hela Norden och övriga Västeuropa som dess beskyddare.

4.2. Historiebilden i *Suomen idänkysymys*

Hur hörs Jalmari Jaakkolas röst i *Suomen idänkysymys*? I en intervju mellan Ohto Manninen och Päiviö Tommila år 1979 berättar Tommila att Jaakkola på senare år hade sagt att *Suomen idänkysymys* var ett verk skrivet av AKS.¹⁰⁹ Vi vet att AKS-aktivisterna och Östkarelen-forskarna Reino Castrén, Eino Leskinen och Keijo Loimu erbjöd Jaakkola assistans under skrivprocessen, men för en hur stor del av bokens innehåll stod de? Agerade Jaakkola faktiskt bara som korrekturläsare för en bok som gavs ut under hans namn?

Man kan utgå från att åtminstone de delar som behandlar Finlands och Östkarelen historia fram till sekelskiftet 1900 i sin helhet är författade av Jaakkola. I synnerhet det första kapitlet ”Uppkomsten och utvecklingen av Finlands östproblem” är i harmoni med den historiebild Jaakkola uttryckt även i sina tidigare skrifter – han refererade till Finlands historiska uppdrag som Nordens och Västeuropas gränsvakt mot öst redan under vinterkriget.¹¹⁰ I sin skriftliga produktion hänvisade han ofta till den geografiska helheten Fennoskandien och såg därför Finland som en del av Norden och den germanska kulturkretsen.

Vastoin viime vuosisadan kuvitelmaa, että suomalaiset olisivat valmiina heimoina idästä päin vallanneet maamme ja täällä jatkaneet pyhää heimotaisteluaan on tällä vuosisadalla vakiintunut käsitys,

¹⁰⁹ Manninen 1980, 109.

¹¹⁰ Se citat från brev på s. 9 i bakgrundskapitlet.

että Suomen kansan synty alkoi maan länsilaidalta ja jatkui täältä itää kohti alueille, jotka sittemmin saivat nimen Häme ja Karjala.¹¹¹

Citatet ovan är ett utdrag ur en handskriven anteckning i Jaakkolas personarkiv. Denna tanke upprepas som det framgick ovan, även i *Suomen idänkysymys*. Jaakkola hävdade till att Finlands folk hade haft en egen identitet och blivit en del av den västliga kristenhetens krets via handelskontakter redan före de svenska korstågen till området. Detta motiverade han genom arkeologiska fynd. Tanken om att det finska folket härstammade från väst förekommer också i Jaakkolas *Suomen historian ääriiivat*.¹¹²

Även presentationen av Kalevaladiktningens ursprung i *Suomen idänkysymys* ligger i linje med de teorier Jaakkola tidigare presenterat angående frågan. Boken förklarar att även nationaleposet härstammar från västra Finland varifrån dess berättelser vandrat österut. Att Kalevaladiktningen bevarats och återfunnits i Östkarelen vittnade om områdets historiska uppdrag och bevisade att Östkarelen till anda och väsen hörde till Finland. Kalevala hade enligt Jaakkola ingen kontakt med den slaviska kulturen och världsåskådningen.¹¹³ Som tidigare nämnts skrev Jaakkola redan 1923 att Kalevaladiktningens urhem var i Satakunta med etymologiska likheter mellan ort- och personnamn som argument. I *Suomen historian ääriiivat* förnekade Jaakkola teorierna om att Kalevala inte skulle ha någon verklighetsbas eller att eposet skulle ha uppstått i öst. Han tillägnade ett helt kapitel åt att bevisa Kalevalas ursprung i Satakunta. I *Suomen idänkysymys* tjänade Jaakkolas argument om Kalevalas västliga ursprung till att naturligt knyta ihop Östkarelen med Finland med ett gemensamt kulturarv som argument.

I redovisningen av Finlands historia under den svenska tiden är det märkbart hur Jaakkola delar in svenska härskare och andra så kallade stormän i bra och dåliga enligt hur de uppmärksammade Finland och den östliga gränsen.¹¹⁴ Till exempel Gustav II Adolf gav enligt Jaakkola upp ”Sverige-Finlands”¹¹⁵ största och naturligaste historiska uppdrag, vilket var att försvara Europa från öst. Däremot titulerar han Magnus Eriksson, som var

¹¹¹ Jalmari Jaakkolas arkiv, RA. Svenskspråkig översättning av skribenten: ”Tvärtemot det föregående seklets tanke om att finnarna skulle ha erövrat vårt land från öst som färdiga stammar och fortsatt sin heliga stamstrid här, har uppfattningen om att Finlands folks uppstånd börjat från landets västkant och fortsatt härifrån österut till de områden som sedanmera fick namnen Tavastland och Karelen, etablerats på detta århundrade.”

¹¹² Jaakkola 1940, 9.

¹¹³ Jaakkola 1941a, 16 & 28.

¹¹⁴ Detta uppmärksammas även av Manninen 1980, 110–111.

¹¹⁵ Jaakkola använde sig av begreppet ”Sverige-Finland” (fi. ”Ruotsi-Suomi”) i sina skrifter. I dagens läge anses termen inte vara neutral, därmed citationstecknen.

kung av Sverige på 1300-talet, som hela Fenno-skandiens härskare. Även Gustaf Mauriz Armfelt, som 500 år senare tjänade som Alexander I:s rådgivare lovprisades av Jaakkola som den mest lysande förertädaren i den dåtida finska politiken. Armfelt spelade en central roll då Alexander I år 1812 beslöt att förena det så kallade Gamla Finland (Viborgska guvernementet) med Storfurstendömet Finland. Enligt Jaakkola fick Finland ett ytterst svårt uppdrag i återuppbyggandet av Västskarelen, men landet visade dock snabbt vad ett litet och fritt land klarade av i jämförelse med Ryssland som misslyckats totalt med utvecklandet av området.¹¹⁶ Gestaltningarna är i linje med det sätt på vilket Jaakkola beskriver de svenska härskarna i *Suomen historian ääriivivat*. Jaakkola beskriver Magnus Eriksson som mer kontinental och nordisk än någon annan härskare över ”Sverige-Finland” eller Norge, medan Gustav II Adolf ödesdigert övergav den starka östpolitiken.¹¹⁷

Då man jämför memorandumet och boken tycks Jaakkola ha haft en större frihet att öppna upp sina argument i boken. Medan memorandumet till tyskarna skrevs i all hast hade Jaakkola mera tid på sig då det skulle förvandlas till en bok. Bland annat har boken tillökats med Jaakkolas etymologiska förklaringar bakom ortnamn bekanta från hans tidigare forskning och beskrivningen om Finlands historia i det första kapitlet är mer avancerad. Till exempel förklarar Jaakkola i boken var exakt Nöteborgsfredens gräns enligt honom gick, vilket han inte förklarar i memorandumet.¹¹⁸ Dessutom nämner Jaakkola färre namn i memorandumet, bland annat nämner han inte de personer diskuterade i föregående stycke. Boken innehåller även mera etymologiska förklaringar som är typiska Jaakkola. Till exempel motiveras Kolahalvöns tillhörighet med Finland med att namnet ’Kuola’ har etymologiska motsvarigheter i det finska språket och dess ortnamn, men inga kopplingar till det ryska språket.¹¹⁹ Till bokens sista kapitel, ”Några grundlinjer för lösningen av Finlands östproblem”, har Jaakkola lagt till ett stycke där han förklarar hur den första bosättningen mellan Ladoga och Vita havet enligt honom var finskbesläktad.¹²⁰

Även språket har förändrats en del mellan de två versionerna. Boken är annorlunda inte bara till sin ton, utan även till sin sturktur. De mer elaborerade och detaljerade meningarna

¹¹⁶ Jaakkola 1941a, 26–27.

¹¹⁷ Jaakkola 1940, 91 & 128.

¹¹⁸ Jaakkola 1941a, 19–20.

¹¹⁹ Jaakkola 1941a, 68.

¹²⁰ Jaakkola 1941a, 85–86.

i den tryckta boken liknar mera Jaakkolas övriga verk, än de mer direkta och förenklade satserna i meomorandumet I några kapitel har meningsstrukturen förändrats avsevärt mer än i andra. I kapitlet ”Bolsjevikkväldet i Östkarelen, Kola och Ingermanland” slutar flera meningar med utropstecken i memorandumet, men i boken avslutas dessa meningar med punkt. Jaakkola har inte i sina tidigare akademiska texter använt sig av utropstecken, så det verkar aningen osannolikt att han gjort det enbart i ett stycke i memorandumet bara för att ändra utropstecknen till punkter igen i boken. Det är möjligt att detta kapitel ursprungligen skrevs av någon av de AKS-medlemmar som hjälpte Jaakkola att sammanställa memorandumet. Den sovjetryska regimen i dåtida Östkarelen var inte ett av Jaakkolas direkta expertområden så det förefaller sannolikt att någon som visste mera om detta skrev denna del av memorandumet. Manninen menar att filosofie magister Keijo Loimu skrev ett sammandrag om Östkarelens befolkning, förhållanden och förutsättningar, som skulle gå under rubriken för kapitlet.¹²¹ Dessutom hade Loimu redan år 1938 hållit ett föredrag om den senaste utvecklingen i Östkarelen där han hävdade att utvecklingen i området under de senaste åren var värre än de värsta förryskningsåtgärderna.¹²² Detta ställningstagande upprepas närapå ordagrant i fjärde kapitlet av *Suomen idänkysymys*, där det står att Östkarelens förryskningsarbete fått former som inte ens den mörkaste tsartiden kunnat drömma om.¹²³

Manninen menar även att Castrén skrev en överblick på Östkarelens politiska historia och filosofie magister Eino Leskinen skrev om området från folkloristisk synvinkel.¹²⁴ Leskinen var med i redaktionen till AKS tidning *Suomen Heimo* och var en aktiv skribent i tidningen. Han skrev mest om de karelska språken och litteraturen samt om Kalevala. I ett föredrag på sommaren 1936 sade Leskinen att ryssarna strävade efter att förrinta den karelska befolkningen och genomföra befolkningsflyttningar på området.¹²⁵ Denna tanke upprepas även i *Suomen idänkysymys*. Någon desto mer djupgående beskrivning om de karelska språken och Leskinens övriga intresseområden innehåller boken dock inte. Castrén var även han en aktiv redaktionsmedlem i *Suomen Heimo*. Han behandlade mest Finlands respektive Sovjetunionens ekonomiska utveckling och de karelska flyktingarnas ställning i Finland, vilka båda behandlas utförligt i *Suomen idänkysymys*.

¹²¹ Manninen 1980, 64.

¹²² *Suomen Heimo* 31.3.1938.

¹²³ Jaakkola 1941a, 55.

¹²⁴ Manninen 1980, 64.

¹²⁵ *Suomen Heimo* 31.7.1936.

Castrén, som var utbildad ingenjör, skrev även 1933 en bok om Finlands kanalbygge mellan Östersjön och Ladoga samt om Rysslands kanalbygge mellan Ladoga och Vita havet.¹²⁶ Även *Suomen idätkysymys* innehåller förklaringar om kanalbygge på dessa områden. Detta behandlas i följande underkapitel. I förordet till boken tackar Jaakkola Castrén för hans befolkningsstatistik och beräkningar samt hans tankar angående de östliga randområdenas ekonomi. Eftersom Castrén är den enda av de sakkunniga Jaakkola tackar med namn i förordet är det högst antagligen han som bidragit till boken mest.

Jaakkola hävdade senare att boken till stor del skrivits av AKS-aktiva. Det här verkar i ljuset av detta stämman, åtminstone vad gäller kapitlen om det sovjetiska styret i Östkarelen och på Kolahalvön samt om riktlinjerna till lösningen av ”östproblemet”. Dessa kapitel omfattar 46 av bokens 96 sidor. De delområden som ovan nämnda AKS-medlemmar verkar ha bidragit till utgör därmed närapå hälften av boken, så beroende på hur breda översikter denna experthjälp framställt, kan den del av boken Jaakkola skrivit själv mycket väl vara bara en del av helheten. Trots detta är även Jaakkolas röst tydlig i boken och *Suomen idätkysymys* innehåller flera citat som går att direkt spåra till honom och hans tidigare skrifter.

4.3. De slutliga kraven om den nya gränsen

De två sista kapitlen i *Suomen idätkysymys* heter ”Några grundlinjer för lösningen av Finlands östproblem” och ”Det nya Finlands ställning i Europa”. Det är dessa två kapitel som är numrerade skilt i memorandumet, vilket eventuellt kunde betyda att de är skrivna i efterhand. Både strukturen och delvis även innehållet i dessa kapitel har dock förändrats i boken. Förändringarna som gjorts i dessa kapitel är fler än förändringarna som gjorts i de tidigare kapitlen. Framförallt är boken åter en gång utförligare och fokuserar mera på de säkerhetspolitiska argumenten som inte finns i memorandumet. Det nästsista kapitlet i boken börjar med att presentera den finska östfrågan som ett aktuellt säkerhetsproblem för Finland och Fennoskandien. Denna synvinkel är inte alls med i memorandumet.¹²⁷

Suomen idätkysymys låter tydligt förstå att Finland bör få Östkarelen efter kriget. Dessutom betonas betydelsen om att överlåta vattenvägen Ladoga-Onega-Vita havet till

¹²⁶ *Laatokan-Suomenlahden kanavasuunnitelma ja Venäjän kanavarakennus Vienanmeri-Itämeri: liikennetaloudellinen tutkimus* (1933).

¹²⁷ Jaakkola 1941a, 79.

Finland, eftersom Finland kunde utnyttja detta område ekonomiskt på ett bättre sätt än Ryssland och vattenområdet kunde inte gynnas om det blev en gränzon.¹²⁸ Däremot är både memorandumet och boken försiktigare vad det kommer till att ställa krav på Ingermanland där S:t Petersburg låg. Nevan behövde Finland enligt memorandumet inte få och även boken understryker att det inte var Finlands plats som ett litet land att fatta beslut om S:t Petersburgs öde. *Suomen idänkysymys* föreslår att Ingermanland norr om Nevan kunde tillfalla Finland medan ingermanländarna söder om Finska viken kunde fortsätta sina liv i det nya finsk-karelska livsrummet.¹²⁹

Boken föreslår befolkningsförflyttningar även på andra håll i det östliga randområdet. De finskbesläktade folken som skulle bli på andra sidan den nya gränsen mellan Finland och Sovjetunionen skulle flyttas till det nya Finland, medan de icke-finska folken som blev på den finska sidan skulle flyttas bort från de finska områdena. Boken presenterar detta som den bästa lösningen även för de folk som Sovjetunionen mot deras vilja flyttat till främmande marker och varnar om att förhållandena för de finskbesläktade folk som blev på andra sidan gränsen kunde efter kriget bli outhärdliga.¹³⁰ Memorandumet nämner även att främmande folk inte kunde lämnas på Finlands område på grund av faran om rasblandning.¹³¹ Än en gång har benämningarna om ras lämnats bort från boken.¹³²

Dessa krav berättigas åter med Finlands historiska uppdrag att agera som en sista front mot öst. *Suomen idänkysymys* förnekar att det vore frågan om någon ung finsk nationalism i dessa gränskrav utan om en genuin strävan till att äntligen skapa en bestående fred i den historiska konfliktzonen. Östkarelen och Kolahalvön som en front mot Sovjetunionens plan på att förgöra den västliga världen användes som hotbild och exempel på vad som skulle hända om Finland inte fick sina nya gränser.¹³³ Boken motiverar även Finlands rättighet till försoning, något memorandumet ännu inte tog upp. Som nämnts i föregående kapitel gjordes det ändringar i *Suomen idänkysymys* baserade på ett tal av riksdagens taleman Väinö Hakkila där han betonat Finlands rätt till gottgörelse. Boken målar upp Finlands kamp mot Ryssland och karelarnas öde under det ryska våldet som en storartad martyrhistoria, som enligt all rätt skulle sluta med att

¹²⁸ ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys”, s. 35–40 Risto Rytis arkiv, RA; Jaakkola 1941a, 84–103.

¹²⁹ Jaakkola 1941a, 78.

¹³⁰ Jaakkola 1941a, 89.

¹³¹ ”Itä-karjalan ja Kuolan kysymys”, s. 32–33, Risto Rytis arkiv, RA.

¹³² Jaakkola 1941a, 89–91.

¹³³ Jaakkola 1941a, 87.

Finland äntligen skulle få rättvisa. Ryssland hade saktat ner Finlands utveckling och trots sina löften ständigt hotas dess existens. Efter att ha lidit i vinterkriget och nyligen ha tvingats stå ut med ett nytt anfall hade Finland mera rätt till gottgörelse än något annat land. Finland hade offrat sig för Nordens säkerhet mer än någon annan och hade efter allt det tvingats utstå rätt att kräva en bestående lösning på östfrågan. Även de europeiska folk som inte tillsammans med Finland och Tyskland deltog i brytandet av Nordens bojor torde förstå vad det världshistoriskt var frågan om.¹³⁴

Det sista kapitlet, ”Det nya Finlands ställning i Europa”, sammanfattar rollen Finland önskade ha i Europas nyordning. Med Europas nyordning syftar *Suomen idänkysymys* till Europa efter att Tyskland och dess allierade segrat i kriget och fattat beslut om hur kontinenten skulle se ut framöver. Förutom de redan upprepade argumenten om att Finland inte kunde agera som gränsvakt åt Europa ifall dess gränser förblev de samma de var för stunden, uttrycker detta kapitel även löften om de ekonomiska reformerna Finland skulle genomföra på sina nya områden. Den mest märkbara av dessa reformer skulle vara kanalbygget mellan Ladoga och Vita havet. Sovjetunionen hade redan byggt en kanal, som dock enligt boken var primitiv och inte till en så stor nytta för Sovjetunionen utan att tala om Europa. Finland skulle bygga en mer avancerad kanal som skulle bli en av Finlands viktigaste farledar men även vara öppen för alla folk att använda. Detta skulle resultera i att Östersjön blev ett ”nordeuropeiskt Medelhav”¹³⁵

Suomen idänkysymys avslutas med ett slutord bestående av sju teser som fastställer den finländska ståndpunkten angående landets önskemål om sina framtida gränser. Enligt dessa teser formade den del av Fennoskandien som låg öster och sydöster om Finland tillsammans med Finlands dåvarande område en enhetlig helhet separerad från Ryssland som finnarna hade äganderätt till. För övrigt hade behandlingen av karelarna, ingermanländarna och vitahavskarelarna varit så orättvis att Finland inte kunde ignorera detta i tysthet. Förutom det område som Sovjetunionen krävt av Finland i Moskvafreden skulle Finland även få Östkarelen och Kolahalvön ända fram till den nya gränsen som skulle gå söder och öster om Ladogasjön och Vita havet och ett omedelbart befolkningsbyte skulle ske på dessa områden. Efter att denna nyordning skett garanterade boken att Finland skulle sträva efter att förverkliga fri genomfart på sina nya östliga områden samt till att öppna regelbunden trafik mellan Östersjön och Vita havet. I boken

¹³⁴ Jaakkola 1941a, 79–81.

¹³⁵ Jaakkola 1941a, 99–101.

har slutorden utökats med två teser som inte fanns med i memorandumet. Dessa gällde Finlands och Europas säkerhet. Dessa punkter manifesterar att faran som systematiskt hotat Finland och Fennoskandien skulle raderas utförligt. Finland och Fennoskandien skulle forma en geopolitiskt, ekonomiskt och historiskt harmonisk helhet som kunde trygga Europas nyordning. Argumentet om att Finland lidit och offrat så mycket i försvarandet av sig själv och Europa under sin historia och att landet därför är berättigat till vedergällning upprepas igen. Dessa två sista argument är högst antagligen utlopp av den vrede som fortsättningskrigets början och förlusten av ännu flera finska liv förorsakat. Med faran som systematiskt hotat Finland och Fennoskandien avses utan vidare Ryssland och med den harmoniska helheten som kunde trygga Europas nyordning ett Storfinland.

Finland kan fylla sin nationella och historiska uppgift samt sin plats i det nya Europa först då det kan samla hela sitt folk till en stat, och då denna stat får de militärt, nationellt och ekonomiskt riktiga gränserna.¹³⁶

Trots att andra världskriget slutade i tysk och finsk förlust, och inga av *Suomen idänkysymys* slutliga krav därmed permanent verkställdes, påbörjades verkställandet av kraven angående befolkningsbyte medan Finland ockuperade Östkarelen. De finska erövrarna delade den östkarelska befolkningen i två huvudkategorier: privilegierade grupper bestående av finskbesläktade folk och övriga grupper med ryssar, ukrainare och övriga folkslag.¹³⁷ De finskbesläktade grupperna avnjöt flera privilegier i förhållande till de övriga, bland annat fick de köpkort för inköp av varor som var under ransonering. Den ”icke-finskbesläktade” befolkningen däremot skickades till koncentrationsläger¹³⁸ i väntan på att den kunde bli förflyttad till andra sidan gränsen.¹³⁹

¹³⁶ Jaakkola 1941b, 96. ”Suomi täyttää kansallisen ja historiallisen tehtävänsä sekä paikkansa uudessa Euroopassa vain, jos se voi koota koko kansansa yhteen valtioon ja jos tämä valtio saa sotilaallisesti, kansallisesti ja taloudellisesti luonnolliset ja oikeat rajat.”

¹³⁷ Laine 1982, 105.

¹³⁸ Begreppet ’koncentrationsläger’ syftar i detta sammanhang inte till liknande inrättningar som de tyska koncentrationslägren. De finska lägrens syfte var inte systematisk utrotning av fångarna, utan lagrande av dem på ett ställe i väntan på att de kunde förflyttas till andra sidan gränsen. Termen ’koncentrationsläger’ är dock den officiella termen som används inom forskning av ämnet.

¹³⁹ Laine 1982, 109; Silvennoinen 2014, 36–39.

5. Reception och diskussion under och efter kriget

5.1. Mottagandet av *Suomen idänkysymys*

Suomen idänkysymys gavs ut av förlaget WSOY, som även tidigare gett ut flera av Jaakkolas böcker.¹⁴⁰ Helena Pilke skriver att under det första årtiondet av Finlands självständighet lutade WSOY strakt åt ytterhöger. AKS var representerat bland annat av bägge avdelningscheferna som var ansvariga för skönlitteratur. Även WSOY:s chefs, Jalmari Jänttis, söner som jobbade på bolaget var AKS-anhängare. I jämförelse med Otava, som under 1930-talet förhöll sig mera neutralt till politik var WSOY starkt finsknationellt och lutade tydligt åt höger. Trots detta var litteraturen WSOY publicerade relativt mångsidig. Vid sidan om antibolsjevistisk litteratur gav förlaget ut både ryska klassiker och den finskspråkiga översättningen av Adolf Hitlers *Mein Kampf*. WSOY publicerade även verk av författare som tillhörde den vänsterinriktade konstnärgruppen Kiila.¹⁴¹

Under tiden då *Suomen idänkysymys* gavs ut genomgick alla nya böcker en granskning av censurmyndigheterna. Skyddslagen som trätt i kraft i Finland redan i oktober 1939 gav lagliga motiveringar till censurverksamheten och varje bok skulle godkännas av censuren innan den kunde ges ut. Frågan om Östkarelen fick särskild uppmärksamhet. *Suomen idänkysymys* kom dock undan denna granskning. Enligt Kustaa Vilkuna utkom boken bakom censurens rygg på grund av att beslutet om utgivning av boken fattats på högre nivå.¹⁴² I början av år 1942, det vill säga efter att den första upplagan av *Suomen idänkysymys* getts ut, utkom de första officiella riktlinjerna för hur man skulle skriva om Östkarelen. Generalstabschefen granskade känsliga artiklar om ämnet. Det var förbjudet att skriva att Östkarelen erövrats av Finland – meningen skulle formuleras så att östkarelarna själva bett om befrielse från sovjetväldet. Dessutom var det förbjudet att skriva om Östkarelen införlivande med Finland, däremot skulle skribenten betona vikten av den nya, strategiska gränsen som Finland kunde försvara ensam. I stället för att detaljrikt beskriva Östkarelen rikedomar skulle texten framhäva hur det var Finlands plikt att förbättra näringslivet så att den självständiga allmogen skulle bli samhällets stödpelare. Riktlinjerna betonade strävan till att höja karelarnas utbildningsnivå så att de

¹⁴⁰ Pilke 2009, 63.

¹⁴¹ Pilke 2009, 62–64.

¹⁴² Pilke 2009, 215.

själva skulle förstå hur förtryckta de hade blivit av bolsjevismen. Strävan till att omvända de ortodoxa karelarna till protestantisk kristendom fick däremot inte nämnas överhuvudtaget.¹⁴³ *Suomen idänkysymys* håller sig väl till dessa riktlinjer på alla plan.

Fram till mars 1942 hade det utkommit redan tre upplagor av *Suomen idänkysymys*.¹⁴⁴ Trots detta verkar boken inte ha varit någon bestseller och den nämndes inte ens i WSOY:s årsberättelse.¹⁴⁵ Boken uppmärksammades dock i flera tidningar och recensionerna beskrev den som en allmän framställning om ”östproblemet” för hela folket att läsa. Inga benämningar om bokens ursprungliga syfte om att upplysa den tyska ledningen om Finlands gränsönskemål förekommer i någon recension – detta har högst antagligen varit ytterst hemlig information då kriget ännu pågick. Inga recensioner nämner heller några AKS-medlemmar, utan alla bokens idéer tillskrivs Jalmari Jaakkola. Till exempel förslaget om var den nya gränsen skulle gå och idén om organiserandet av en öppen fartled mellan Östersjön och Vita havet beskrivs vara Jaakkolas visioner trots att båda mycket sannolikt är AKS:s idéer. Recensionerna framhävde gränsförslaget Vita havet-Ladoga och citerade ivrigt sammanställningen på Finlands krav i slutet på boken. Tidningen *Pohjan poika: Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänin reserviläisten sanomalehti* publicerade kraven under rubriken ”Suomen elintila”.¹⁴⁶

Den övervägande majoriteten av tidningsrecensionerna om boken var positiva. *Suomen idänkysymys* lovprisades för att erbjuda ny information om sitt ämne och boken rekommenderades som läsning för varje finländare. Folkloristen Elsa Enajärvi-Haavio skrev en lång och detaljerad recension om boken till Finskhetsförbundets tidning *Suomalainen suomi* där hon önskade att varje finländare skulle läsa den.¹⁴⁷ Tidningen *Opettajain lehti: kansanopetusta käsittelevä kuvallinen viikkolehti* rekommenderade *Suomen idänkysymys* som läsning åt alla lärare som behandlade historia och geografi på sina lektioner.¹⁴⁸ Boken användes även som läromaterial i en brevkurs om fosterlandets historia till medlemmar av organisationen Lotta Svärd.¹⁴⁹

Mer kritiska recensioner om *Suomen idänkysymys* var sällsynta. Under loppet av 1930-talet tystades den politiska vänsterns och krigsmotståndarnas röster ner systematiskt och

¹⁴³ Pilke 2009, 250.

¹⁴⁴ *Helsingin Sanomat* 27.3.1942.

¹⁴⁵ Pilke 2009, 215.

¹⁴⁶ *Pohjan poika: Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänin reserviläisten sanomalehti*, 3.2.1942.

¹⁴⁷ *Helsingin Sanomat* 27.3.1942.

¹⁴⁸ *Opettajain lehti: kansanopetusta käsittelevä kuvallinen viikkolehti* 30.1.1942.

¹⁴⁹ ”Lottien kirjeopiskelu: ohjelma” 1943, 8.

republikens skyddslag som trädde i kraft 6.10.1939 gav lagliga motiveringar till censur.¹⁵⁰ Atmosfären i det krigförande Finland var inte sådan att Storfinlandskritiska röster skulle ha vågat tala ut öppet. Tystnad kring ämnet och ignorerande av Storfinlandpositiva publikationer var en vanligare strategi. Till exempel verkar ingen av Finlands svenskspråkiga tidningar ha noterat uppkomsten av *Suomen idänkysymys* alls. Ett par tidningar publicerade dock försiktigt kritiska recensioner om *Suomen idänkysymys*. Tidningen *Työläisopiskelija: Työväen sivistysliiton äänenkannattaja* kritiserade Jaakkolas argumentation för att vara ensidig och bara ta i beaktande den ena sidans argument. Recensenten efterlyste en mer nyanserad framställning av det så kallade östproblemet och hävdade att professor Jaakkolas bok framförallt var en presentation av ett politiskt program med positiva motiveringar.¹⁵¹ Även tidningen *Etelä-Saimaa* gav ut en kritisk recension, dock inte lika kritisk som den *Työläisopiskelija* publicerat. Recensenten kritiserade Jaakkolas gestaltning av Gustav II Adolf samt stycket om Murmanskexpeditionen 1918–1919 och kapitlet om de slutliga kraven beskriver han som ”en vacker drömbeskrivning på några sidor om det ’Nya Finlands’ ställning i Europa” och påminde om att uppnåendet av detta resultat i stort sett berodde på hur världskriget skulle sluta. Trots dessa kritiska inslag rekommenderade även *Etelä-Saimaa Suomen idänkysymys* och berömde dess starka sidor.¹⁵²

5.2. Jalmari Jaakkola och *Suomen idänkysymys* efter kriget

Jalmari Jaakkola tycks ha följt en del med hur utgivandet av *Suomen idänkysymys* diskuterades. I hans personarkiv på Riksarkivet finns sparad ett tidningsurklipp från den tyska tidningen *Neue Ordnung* från 25 april 1943. I urklippet finns en artikel om Murmanskbanans hot mot Finland och Skandinavien som någon, kanske Jaakkola, strykt under med en penna.¹⁵³ Som ovan konstaterades målade *Suomen idänkysymys* upp en skräckbild på sovjetisk framfart på Kolahalvön och hur det hotade hela Norden. Det kan vara att Jaakkola sparad artikeln från *Neue Ordnung* som bevis åt sig själv på att Tyskland visat intresse för denna fråga, kanske just tack vare hans bok. Intresset för andra Jaakkolas verk verkar ha ökat i Tyskland i och med den tyska översättningen av *Suomen*

¹⁵⁰ Herlin 1996, 84; Näre 2014, 237.

¹⁵¹ *Työläisopiskelija: Työväen sivistysliiton äänenkannattaja* 1.2.1942, R. H. Oittinen.

¹⁵² *Etelä-Saimaa*, 8.1.1942, Arvo E. Vento.

¹⁵³ *Painotuotteita (1933–1960)*, Jalmari Jaakkolan arkisto, RA.

idänkysymys. I ett brev daterat till 30 augusti 1943 skrev det tyska förlaget R. Oldenbourg till Jaakkola för att fråga ifall det kunde översätta hans verk om Finlands tidiga historia till tyska. En vecka tidigare hade han fått en postcheck från Alfred Megner Verlagsbuchhandlung för försäljning av en bok om de finska folkens historia.¹⁵⁴ Jaakkola besökte Tyskland även själv. Enligt en notis i Hufvudstadsbaldet 8 mars 1942 hade Jaakkola besökt Berlin för att hålla ett föredrag på en Kalevalafest anordnad av *Nordische Verbindungsstelle*. Han kommenterade till tidningen att intresset för utvecklandet av de vetenskapliga förbindelserna mellan Finland och Tyskland var stort.¹⁵⁵ Jaakkola blev kontaktad även från finskt håll. I ett brev daterat till den 14 augusti 1943 frågade Kalle Lehmus, chefen för Högkvarterets informationsavdelning, ifall Jaakkola ville delta i skrivandet av verket ”Suomen taistelu bolshevismia vastaan”. Lehmus föreslog att Jaakkola skulle skriva det första kapitlet, en inblick på Finlands historiska strid mot öst och bolsjevismen.¹⁵⁶ I Jaakkolas svar daterat till en vecka senare tackade han artigt nej hänvisande till ett annat bokprojekt och till att han redan skrivit så mycket om ämnet i fråga att han bara skulle upprepa sig själv.¹⁵⁷

Ännu i februari 1944 beställde AKS 2 500 stycken exemplar av *Suomen idänkysymys* av Jaakkola, som avstod författararvodet för dessa exemplar. Ett knappt halvår senare inledde Sovjetunionen ett storanfall på Karelska näset. Den 1 augusti 1944 avgick Risto Ryti som president. Denna nyhet verkar ha upprört Jaakkola, som en vecka efter nyheten skrev om saken till Kaarlo Blomstedt.

Enimmäen on kuitenkin mieltäni aprikoittanut presidentin vaihdos. En ole kuullut siitä mitään juorua tai erikoistietoja enkä muutenkaan tiedä, mistäpäin aloite muutokseen on lähtenyt. [...] Taitavinta eron yhteydessä oli kuitenkin, että sitä motivoitiin tavalla, joka teki kaikki intrigit ja lehmänkaupat mahdottomiksi. Eroamiskirjeen sanamuoto oli näet sellainen, että sen perusteella voitiin ajatella vain yhtä seuraajaa: Suomen marsalkkaa. Onneksi onkin hänen vaalinsa nyt katkaissut pitkäksi ajaksi suurpoliittisen kannunvalannan Suomen presidentvirasta.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Oldenbourg till Jaakkola 30.8.1943; Megner till Jaakkola 23.8.1943, Jalmari Jaakkolas arkiv, RA.

¹⁵⁵ *Hufvudstadsbladet* 8.3.1942.

¹⁵⁶ Lehmus till Jaakkola 14.8.1943, Jalmari Jaakkolas arkiv, RA.

¹⁵⁷ Jaakkola till Lehmus 20.8.1943, Jalmari Jaakkolas arkiv, RA.

¹⁵⁸ Jaakkola till Blomstedt 7.8.1944, Kaarlo Blomstedts arkiv, RA. Svenskspråkig översättning av skribenten: ”Mera har jag dock grubblat över presidentbytet. Jag har hört inget skvaller eller speciell information om det och jag vet annars heller inte varifrån initiativet till förändringen startat. [...] Det skickligaste med avgången är dock att det motiverades på ett sätt som gjorde alla intriger omöjliga. Ordformen i avgångsbrevet är nämligen sådan att på basis av den kan man bara tänka sig en efterföljare: Finlands marskalk. Som tur har hans val nu avbrutit för en lång tid det storpolitiska spekulerandet över Finlands presidentämbete.”

Jaakkola verkar ha varit överraskad över Rytis beslut att avgå, men uttrycker lättnad över att hans efterföljare skulle bli Mannerheim och inte någon annan. Det går att läsa av en oro över att presidentämbetet skulle i följande presidentval gå till någon annan kandidat som Jaakkola var mindre förtjust i.

Efter Rytis avgång blev Mannerheim vald till president med en undantagslag. Mannerheims tillträde som president ansågs annullera Ryti-Ribbentroppakten, ett personligt brev från Ryti till Hitler där Ryti förband sig till att inte sluta separatfred med Sovjetunionen utan Tysklands samtycke. Finland erhöll Sovjetunionens fredskrav i slutet på månaden och vapenstilleståndet inleddes den 19 september 1944. Sovjetunionen krävde bland annat att Finland skulle överlåta de områden landet förlorat i vinterkriget samt Petsamo. Drömmen om ett Storfinland släcktes för gott. Jaakkola tycks ha förhållit sig till krigsförlusten melankoliskt, men hade fortfarande hopp för framtiden:

Harvoin lienee tapahtunut niin paljon kuin viime tapaamisemme jälkeen. Koko elämän kulku ja näköalat ovat muuttuneet nopeasti kuin kaleidoskoopissa. Olen niin monasti ajatellut kirjoittaa Sinulle milloin siitä milloin tästä uudesta tapauksesta ja mullistuksesta. Mutta olen aina ajatellut, että mitäpä niistä henkilökohtaisista mietiskelyistä aikana, jolloin niin suuret arvot kaikkialla maailmassa ovat kysymyksessä ja jolloin isänmaan nykyisyys ja tulevaisuus on alituisen jokaisen mielessä. On lohdullista, että me historian miehet voimme vuosisatojen kokemuksesta todeta, että tämä kansa on aina ja pahimmastakin kiirastulesta noussut uuteen kirkkauteen. [...] Luja uskoni on, että syksy on kirkastuva sekä maallemme että itsellemme.¹⁵⁹

Krigscensuren som utövats av Statens informationsverk upphörde i och med vapenstilleståndsavtalet,¹⁶⁰ men en annorlunda censur tog över. Böcker som var misshagliga för Sovjetunionen skulle rensas bort. Under loppet av hösten 1944 började böcker tas bort från bokhandlar och bibliotek.¹⁶¹ Det dyker upp flera kända författarnamn bland de censurerade böckerna, bland annat togs Mika Waltaris krigsromaner skrivna under krigen bort från bibliotekens och bokhandlarnas utbud. Även *Suomen idänkysymys* censurerades, dock i en liten omfattning i förhållande till dess expansionistiska innehåll,

¹⁵⁹ Jaakkola till Blomstedt 29.10.1944, Kaarlo Blomstedts arkiv, RA. Skribentens översättning: ”Sällan lär det ha hänt så mycket som efter vårt senaste möte. Hela livets gång och utsikter har förändrats snabbt som i ett kaleidoskop. Så många gånger har jag tänkt skriva till Dig om ena och andra nya fall och förändringar. Men jag har alltid tänkt vad dessa personliga funderingar spelar för roll i en tid då så stora värderingar överallt i världen är i fråga och och då fosterlandets nutid och framtid är ständigt i allas tankar. Det är tröstande att vi män av historia kan av århundradens erfarenhet deklarerat att det här folket har alltid och från den värsta av skärseldar stigit till ett nyt sken. [...] Min hårda tro är att hösten kommer att klarna både för vårt land och för oss själva”

¹⁶⁰ Jutikkala 1997, 7.

¹⁶¹ Pilke 2009, 288–289.

som Kai Ekholm påpekar. Sammanlagt 87 exemplar av *Suomen idänkysymys* togs bort från bibliotek. Också översättningar av verket censurerades samt även sex exemplar av Jaakkolas *Suomen historian ääriiviat*.¹⁶²

Vid årsskiftet 1945–46 inleddes krigsansvarighetsprocessen där personer som ansågs ha haft en aktiv politisk roll i fortsättningskriget ställdes inför rätta. Detta var även ett av villkoren som Sovjetunionen ställde i vapenstilleståndsfördraget. Bland de åtalade var bland annat ambassadör T. M. Kivimäki och president Risto Ryti. Bägge dömdes för att på ett avgörande sätt ha påverkat till att Finland hamnade i krig år 1941. Det är möjligt att memorandumet ”Itä-Karjalan ja Kuolan kysymys” användes som bevis åtminstone mot Ryti. Mappen med memorandumet är nämligen sorterad under kategorin ”krigsansvarighetsdokument” på Rytis personarkiv.¹⁶³ Någon specifik benämning om detta dokument förekommer dock inte i bevisen mot Ryti. Juristen Onni Petäjä, som förhörde de åklagade politikerna, hade i sina anteckningar från oktober 1945 en punkt som hette ”Itä-Karjalan kysymys”, men detta kan även syfta på frågan om Östkarelen på allmän nivå.¹⁶⁴ I den slutliga domen deklarerades regeringens politik i Östkarelen ha varit missbruk av ämbetsposition och politiskt icke ändamålsenligt.¹⁶⁵

Det är möjligt att Jalmari Jaakkola anade att memorandumet kunde användas som bevis i krigsansvarighetsprocessen. Trots att Jaakkola inte var politiker kan det vara att han var rädd för att på grund av detta bli åtalad. Efter fortsättningskriget blev kommunistisk verksamhet tillåten i Finland och mellan åren 1945–48 tog kommunisterna över flera av de ledande positionerna i landet. Jaakkolas främsta medhjälpare med memorandumet, Reino Castrén, hade blivit arresterad av Röda Stapo¹⁶⁶ misstänkt för spionage i september 1945. Författaren Onttoni Miihkali, som var hemma från Vitahavskarelen och som skrivit aktivt om Storfinland, flydde till Sverige av rädsla för att bli överlämnad till Sovjetunionen.¹⁶⁷ Som nämnt i tidigare kapitel innehåller Jalmari Jaakkolas personarkiv på riksarkivet inga anteckningar till *Suomen idänkysymys* trots att han bevarat rikligt med material om sina övriga bokprojekt. Avsaknaden av anteckningar om *Suomen idänkysymys* kan naturligtvis bero på projektets brådskande tidtabell, men det är även en

¹⁶² Ekholm 200, 110.

¹⁶³ Krigsansvarighetsdokument, Risto Rytis arkiv, RA.

¹⁶⁴ Tarkka 2009, 198.

¹⁶⁵ Tarkka 2009, 116–117.

¹⁶⁶ Röda Stapo är en benämning för den finska Statspolisen 1945–1948 då polisen var under kommunistisk kontroll.

¹⁶⁷ Kirves 2014, 351.

stark möjlighet att Jaakkola gjorde sig av med materialet av rädsla för att det skulle användas mot honom.

5.3. Jalmari Jaakkolas historikerkarriär efter kriget

Trots de osäkra åren efter kriget klarade sig de flesta finska författare utan att bli ställda inför rätta. Krigsansvarighetsprocessen dömde politiker och officerare men forskare och författare fick för det mesta fortsätta sina karriärer i fred. Flera av dem som tidigare ivrat över ett Storfinland eller deltagit i producerandet av krigspropaganda till och med avancerade i sina karriärer och fick hedersomnämningen för sitt arbete. Till dessa framgångsrika författare och forskare hör bland annat Eino Jutikkala, som arbetade med censuren på Statens informationsverk och poeten V. A. Koskenniemi, som förutom att ha ivrat över ett Storfinland även skrivit orden till den finska SS-bataljonens marsch.¹⁶⁸

Även Jaakkola kunde mestadels fortsätta med sin karriär ifred. Han gav ut de kvarstående delarna till sin bokserie om Finlands historia, *Suomen sydänkeskiaika* år 1944 och *Suomen myöhäiskeskiaika I–II* åren 1950 och 1959. Han fortsatte som chefredaktör för *Historiallinen aikakauskirja* ända fram till 1960 och utnämndes till hedersdoktor för både Helsingfors universitet 1942 och Åbo universitet 1955.¹⁶⁹ Trots detta låg Jaakkolas storhetstid som historieforskare bakom honom. Den finsknationella historieskrivningen, som Jaakkola varit en viktig frontfigur för, mötte sitt slut i och med krigsslutet. Den ansågs ha varit en skapare till den nationalistiska världsåskådningen som försämrat förhållandet till öst. De nya riktlinjerna för historieforskning betonade historieskrivningens vetenskaplighet, källkritik och objektivitet. I stort sett var det dock samma historiker som redan varit verksamma under kriget som förde historieforskningen till denna nya riktning. Den nya skolans frontfigurer blev Pentti Renvall samt den tidigare finsknationalistiska historikern Arvi Korhonen, som efter kriget utvecklade drivvedsteorin som förklaring till att Finland hamnade i krig med Sovjetunionen.¹⁷⁰ Jaakkola anpassade sig däremot inte till den nya traditionen. Han var en av de betydande

¹⁶⁸ Kirves 2014, 373; Silvennoinen 2014, 45.

¹⁶⁹ Luukko 1965, 209–213.

¹⁷⁰ Ahtiainen & Tervonen 1996, 120–121. Begreppet ”drivvedsteorin” myntades ursprungligen av von Blücher år 1951, men vidareutvecklades av Korhonen. Teorins centrala påstående är att Finland drevs in i fortsättningskriget pressad av stormakterna. Drivvedsteorin bemötte mycket kritik och är numera inte allmän bland forskare.

forskarna som Arvi Korhonen inte bad delta i skrivandet av *Suomen historian käsikirja* (1949), vars syfte var att skapa en officiell historia för Finland från forntiden till krigsslutet. Den första delen av boken behandlar tiden från Finlands fornhistoria fram till 1809 medan den andra delen behandlar tiden från skapandet av storfurstendömet Finland till följderna av andra världskriget. Detta betyder att Jaakkolas forskningsområden, forntiden och medeltiden, fick ett relativt litet utrymme i förhållande till den moderna historien. Enligt Ilkka Herlin tystade boken ner Jaakkolas historiska synpunkter totalt.¹⁷¹ Jaakkola skrev en kritiserande artikel om *Suomen historiallinen käsikirja* till *Historiallinen aikakauskirja* där han bland annat kritiserade boken för att vara katalogaktig och själlös i sin alltför stora detaljrikedom. Han ansåg även att boken saknade beskrivning av det nationella och kulturella livets utveckling och kunde inte acceptera skildringen av inbördeskriget 1918.¹⁷²

Hämmästyttävää historiallisten realiteettien tajun puutetta osoittaa sitävastoin nimenomaan Suomen historian käsikirjassa vapaussodan 1. ”sisällissodan” miltei täydellinen sivuuttaminen samoin kuin sen kaikkiin suuntiin kieltämättömän historiallisen merkityksen aliarvioiminen. Onko tarkoituksena kulkea sammutetuin lyhdyin Suomen kansan korkeimman saavutuksen ohi ja politisoimalla historiakin vakiinnuttaa määrätyn ideologian värítettämä kuva tästä koko kansalle normatiiviseksi?¹⁷³

Korhonen svarade på Jaakkolas kritik genom att stämpla den som en bannlysning av honom som följd av att några nydöpta hade vägrat tro och följa hans predikan.¹⁷⁴

Under efterkrigstiden nämndes *Suomen idänkysymys* inte en enda gång i samband med Jaakkolas namn. Boken grävdes fram i och med att historieforskningen om Storfinland tog fart på 1980-talet, men under Jaakkolas livstid hann detta inte hända. Till exempel Armas Luukkos *Suomalaisia historiantutkijoita* (1965) nämner varken *Suomen idänkysymys* eller *Suomen historian pääpiirteet* i beskrivningen av Jaakkolas produktion. Jaakkolas senare uttalanden om *Suomen idänkysymys* var undvikande och professorn strävade till att ta avstånd från bokprojektet. Enligt Jaakkolas gamla student, Heikki

¹⁷¹ Herlin 1996, 92.

¹⁷² Ahtiainen & Tervonen 1996, 27–28.

¹⁷³ *Historiallinen aikakauskirja* 1.1.1950. ”Förhåpningsväckande brist på förstånd över historiska realiteter bevisar däremot precis det fullkomliga ignorerandet av frihetskriget 1. ”inbördeskriget” samt underuppskattandet av dess onekbara historiska mening åt alla håll. Är meningen att gå med släcka lyktor förbi det finska folkets högsta prestation och genom att politisera även historien standardisera den bestämda ideologins färgade bild över detta normativ för hela folket?”

¹⁷⁴ *Historiallinen aikakauskirja* 1.1.1950.

Brotherus, hade han tagit emot arbetet motvilligt men medveten över sin fosterländska plikt och troligen aldrig återhämtat sig från skammen.¹⁷⁵

¹⁷⁵ Pilke 2009, 215.

6. Slutsatser

Allt som allt går det att konstatera att *Suomen idänkysymys* hade en väsentlig betydelse i förhandlingarna om Finlands gränskrav med Tyskland innan operation Barbarossas verkställande. De gränsförslag som A. F. Airo ritade omfattade Östkarelen men inte Kolahalvön. I och med att Jaakkolas bok motiverade även Kolahalvöns tillhörighet med Finland, hänvisande till Wilhelm Ramsays teori om Fennoskandien samt områdets finskbesläktade befolkning, fick den finska politiska ledningen ett legitimt argument att kräva även Kolahalvön till Finland. Detta konkretiseras i och med att Risto Ryti hänvisade till Jaakkolas bok då den tyska ambassadören Wipert von Blücher frågade honom ifall Finland hade intresse till området. Sist och slutligen gick Tyskland med på att Finland skulle få Kolahalvön ifall tyskarna tilläts utnyttja områdets naturresurser. *Suomen idänkysymys* krävde att Finlands nya gräns skulle gå söder och öster om vattenlinjen mellan Ladogasjön och Vita havet och därmed följa Fennoskandiens östgräns.

Suomen idänkysymys var även en del av en större europeisk helhet. Boken var inte enbart ett centralt verk inom Storfinlandsidén men också en del av Tysklands strategi att med vetenskapliga argument rättfärdiga det ”nya Europa”. Då boken ursprungligen var ett beställningsarbete från tyskt håll kan den väl placeras in i samma kategori med övriga propagandapublikationer om de europeiska gränserna efter en tysk seger. *Suomen idänkysymys* legitimerade Storfinlands ställning i ”Europas nyordning”.

Förutom det geografiska argumentet motiverar *Suomen idänkysymys* Östkarelen och Kolahalvöns tillhörighet med Finland med historiska, nationella och försvarspolitiska argument. I de historiska argumenten lyser Jaakkolas finsknationella historiebild igenom. *Suomen idänkysymys* beskriver Finland vara den västliga civilisationens sista utpost mot öst och förklarar att försvarandet av den västliga kulturen mot den östliga barbarin har genom alla tider varit Finlands främsta historiska uppdrag. Dessa argument är väl bekanta från Jaakkolas tidigare produktion där han strävar till att knyta Finland till Västeuropa och ta avstånd till den östeuropeiska kulturen. En genomgående retorik i *Suomen idänkysymys* är att framhäva Finlands altruistiska avsikter med en längre östgräns. Rysslands hänsynslöshet och dess militära hot mot hela Europa målas upp som en skräckbild som skulle försvinna i och med att Finland skulle erhålla en gräns landet lättare kunde försvara, inte bara för sin egen, utan för hela Europas skull. Allt som allt förnekar Jaakkola alla själviska och maktörstiga skäl för Finlands vilja att expandera österut och

strävar till att få projektet att se ut som något som är i hela Europas intressen. Till och med de ekonomiska argumenten går ut på att i fall Östkarelen och Kolahalvön tillhörde Finland kunde hela Europa nyttas exempelvis av vattenlederna mellan Östersjön och Vita havet. *Suomen idänkysymys* spelar på en klassisk motplacering av ett ”vi” och ett ”andre”, varav Finland representerar ett gott och pålitligt ”vi” och Ryssland ett korrupt och oförutsägbart ”andre”.

Ett av de mest centrala kraven som *Suomen idänkysymys* ställde var begäran om en befolkningsförflyttning. De folk i Ryssland, som ansågs vara finskbesläktade skulle flyttas in till det nya Finland och den ryska befolkningen på Finlands nya områden skulle däremot flyttas ut. Boken presenterar flera siffror och tabeller med syftet att bevisa att den ryska befolkningen i Östkarelen skulle vara ett hot till Nordeuropas och Atlantens säkerhet. Detta krav om en befolkningsförflyttning började verkställas i det finskockuperade Östkarelen genom inrättandet av koncentrationsläger till den ”icke-finska” befolkningen.

Jaakkolas senare påstående om att *Suomen idänkysymys* vore ett verk skrivet av AKS har sanning i sig men stämmer inte helt. Som nämnt tidigare var Jaakkolas röst i de stycken som behandlade Finlands historia mycket tydlig, men de kapitel som behandlade expeditionerna till Karelen samt områdets befolkningsstruktur och ekonomi är högst antagligen författade av de AKS-aktiva som enligt Manninen hjälpte Jaakkola med projektet. Exakt vilka stycken som skrevs av någon annan än Jaakkola kan man inte få säkerhet på, då såväl memorandumet som boken är utgivna enbart i Jaakkolas namn, men genom att jämföra rubrikerna och språket med texter skrivna av AKS-medlemmar i *Suomen Heimo* kan man dra teoretiska slutsatser om vem som kan ha haft ansvar för vilken del.

Huruvida Jalmari Jaakkola verkligen var en anhängare av ett Storfinland är även svårt att säga med säkerhet. Enligt Heikki Brotherus såg han skrivandet av *Suomen idänkysymys* som sin plikt och boken var något han skämdes över resten av sitt liv.¹⁷⁶ Före skrivandet av *Suomen idänkysymys* hade Jaakkola inte uttryckt sig offentligt om någon expansionsiver österut och inget privat material med dylika övertygelser finns heller bevarat. I *Suomen historian pääpiirteet* presenterar Jaakkola en karta över Fennoskandien men deklarerar inte att området borde tillhöra Finland trots att han betonar den finska

¹⁷⁶ Brotherus 1984, 217–218.

etymologin hos de vattenlinjer som skiljer Fennoskandien från Ryssland. Jaakkola var utan tvekan politiskt konservativ, finsknationalistisk och ryssfientlig, men ifall drömmen om ett Storfinland var en bestående del av hans politiska åskådning, förblir en obesvarad fråga. Under fortsättningskrigets anfallsfas fick Storfinland flera nya anhängare i den segerrusiga stämningen, men efter krigsförlusten vaknade de flesta upp och kände skam över sina krigstida åsikter och uttalanden. Eventuellt kan Jaakkola räknas som en av dessa eller så var hans motiv, som Brotherus beskrev, att enbart förverkliga det som han upplevde vara sin fosterländska plikt.

I likhet med de flesta akademiker och författare kunde även Jaakkola fortsätta sin karriär ostört efter kriget och blev inte tvungen att stå till svars för *Suomen idänkysymys*. Själva boken censurerades efter kriget och dök upp igen flera årtionden senare i och med att den historiska forskningen om Storfinland började gro. Trots att Jaakkola efter sin död koms ihåg som en betydande historiker levde hans arv inte vidare i de efterkrigstida forskningsidealen.

Källor och litteratur

Källor

Otryckta källor

Riksarkivet, Helsingfors (RA)

Jalmari Jaakkolas arkiv

Käsikirjoitukset

Konsepteja ja muistiinpanoja (1933–1960)

Muita käsikirjoituksia (1933–1960)

Teosten käännöksiä (1944–1960)

Painotuotteita (1933–1960)

Saapuneet kirjeet

Saapuneita kirjeitä (1934–1959)

Kaarlo Blomstedts arkiv

Kirjeenvaihto

Saapuneita kirjeitä (1938–1940)

Saapuneita kirjeitä (1941–1944)

Risto Rytis arkiv

Saapuneet kirjeet

Saapuneet kirjeet (1919–1955)

Saapuneet kirjeet (1924–1945)

Maantieteellisiä ja väestöpoliittisia kysymyksiä koskevia asiakirjoja

Itä-Karjala ja Kuolan kysymys 12.6.1941

Utrikesministeriets arkiv, Helsingfors (UM)

Salaisten kirjeiden konseptit 1941

Sähkeet Helsingistä Berliiniin 1941–42

Sähkeet Berliinistä Helsinkiin 1941–42

12 L Saksa

Suhteet välirauhan ja jatkosodan aikana 1940–45

Poliittiset neuvottelut Suomen ja Saksan välillä sodan kynnyksellä
1941

Fb 110 33 D.4. – D.7. (1941–50)

110 D.5. Itäkarjalan kysymys

Tryckta källor

Jaakkola 1941a

J. Jaakkola, *Suomen idänkysymys*,
tredje upplagan, Helsinki 1941.

Jaakkola 1941b

J. Jaakkola, *Finlands östproblem*, översatt från finska av Torsten Steinby, Helsinki 1941.

Jaakkola 1941c

J. Jaakkola, *Die Ostfrage Finnlands*, Helsinki 1941.

Ajan Suunta 1935.

Helsingin Sanomat 1937, 1939, 1942.

Historiallinen aikakauskirja 1950.

Historisk tidskrift för Finland 1942.

Hufvudstadsbladet 1942.

Laatokka 1942.

Lottien kirjeopiskelu: Ohjelma 1943.

Opettajain lehti: kansanopetusta käsittelevä kuvallinen viikkolehti 1942.

Työläisopiskelija: Työväen sivistysliiton äänenkannattaja 1942.

Pohjan poika: Pohjois-Pohjanmaan sotilasläänin reserviläisten sanomalehti, 1942.

Etelä-Saimaa 1942.

Suomen Heimo 1936–1939.

Uusi Suomi 1941.

Forskningslitteratur

Ahtiainen & Tervonen 1996

P. Ahtiainen & J. Tervonen, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat: matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*, Helsinki 1996.

Brotherus 1984

H. Brotherus, *Ritarikadun asiamiehenä. Muistelmia murrosvuosilta 1932–1944*, Espoo 1984.

Ekholm 2000

K. Ekholm, *Kielletyt kirjat 1944–1946. Yleisten kirjastojen kirjapoistot vuosina 1944–46*, Jyväskylä 2000.

- Fewster 2006 D. Fewster, *Visions of past glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish history*, Helsinki 2006.
- Herlin 1996 I. Herlin, ”Linjoilla ja linjojen takana. Historioitsijat sodassa”, *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaiseen historiankirjoitukseen*, red. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen, Helsinki 1996, s. 84–119.
- Jaakkola 1940 J. Jaakkola, *Suomen historian ääriiviivat*, Helsinki 1940.
- Jutikkala 1997 E. Jutikkala, *Valtion tiedotuslaitoksen salainen sotakronikka*, Helsinki 1997.
- Kirves 2014 J. Kirves, ”Pyhä ja kirottu sota. Suur-Suomiatteen uho ja tuho aikalaisten kokemana”, *Luvattu maa – Suur-Suomen unelma ja unohdus*, red. Sari Näre & Jenni Kirves, Helsinki 2014, s. 321–380.
- Laine 1982 A. Laine, *Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941–1944*, Helsinki 1982.
- Luukko 1965 A. Luukko, ”Jalmari Jaakkola” *Suomalaisia historiantutkijoita: Historiallisen yhdistyksen 75-vuotiskirja* red. P. Tommila & P.

- Papunen, Helsinki 1965, s. 201–213.
- Manninen 1980
O. Manninen, *Suur-Suomen ääriiviivat*, Helsinki 1980.
- Meinander 1999
H. Meinander, *Finlands historia 4*, Helsinki 1999.
- Mikkeli 1994
H. Mikkeli, *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*, Helsinki 1994.
- Näre 2014
S. Näre, ”Taistelukenttänä Suomen nuorison sielu’: Suur-Suomihengen nostatusta, hengellä pelaamista ja vastarintaa”, *Luvattu maa – Suur-Suomen unelma ja unohdus*, red. Sari Näre & Jenni Kirves, Helsinki 2014, s. 189–258.
- Pilke 2009
H. Pilke, *Etulinjan kynämiehet. Suomalaisen sotakirjallisuuden kustantaminen ja ennakkosensuuri kirjojen julkaisutoiminnan sääntelijänä 1939–1944*, Bibliotheca Historica 123, Helsinki 2009.
- Silvennoinen 2014
O. Silvennoinen, ”Kumpujen yöhön – eli kuinka historiallinen muisti vääristyi”, *Luvattu maa – Suur-Suomen unelma ja unohdus*, red. Sari Näre & Jenni Kirves, Helsinki 2014, s. 15–98.

- Tarkka 2009 J. Tarkka, *Hirvainen asia. Sotasyällisyys ja historian taito*, Helsinki 2009.
- Tepora 2014 T. Tepora, ”Heimoveljiä, bandiitteja ja punikin perkeleitä: Valkoisen ja punaisen Suur-Suomen aate- ja tunnehistoriaa ennen toista maailmansotaa”, *Luvattu maa – Suur-Suomen unelma ja unohdus*, red. Sari Näre & Jenni Kirves, Helsinki 2014, s. 69–130.
- Tommila 1989 P. Tommila, *Suomen historiankirjoitus*, Porvoo 1989.
- Tommila 1998 P. Tommila, *Historiantutkijan muotokuva*, Helsinki 1998.